

Pécsi Tudományegyetem
Illyés Gyula Főiskolai Kar

KALOCSA FÖLDRAJZI NEVEI

SZAKDOLGOZAT

Konzulens tanár:
Dr. Dobos Gyula
c. főiskolai docens

Készítette:
Klopcesek Nóra
főiskolai hallgató
IV. évfolyam
nappali tagozat

Szekszárd, 2006.

Tartalomjegyzék

I. Témaválasztás indoklása	1
I/1. Kalocsa földrajzi helyzete	2
A terület geológiai kialakulása, felszíne, talaja	2
Kalocsa talajának kialakulása	4
Kalocsa éghajlatának kialakulása	5
Kalocsa vízrajza	7
I/2. Kalocsa nevének eredete, története	8
I/3. Kalocsa címerének története	10
I/4. Fejezetek Kalocsa történetéből	11
A honfoglalás és országalapítás eseményei	11
Kalocsa története a török hódoltságig	12
A hódoltság kora	14
Kalocsa a XVIII. században	17
II. Földrajzi nevek	20
II/1. Tulajdonnevekről általában	20
II/2. Földrajzi nevek	21
II/3. Kalocsa utcaneveinek eredete	23
Természetes elnevezésből származó utcanevek	23
Mesterséges elnevezésből származó utcanevek	27
III. Összegzés	47
IV. Mellékletek	48
V. Bibliográfia	58
VI. Képjegyzék	59

I. TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

Az általános iskolai oktatás mindig nagy hangsúlyt fektetett a hazaszeretetre, a szülőföld ismertetésére, szeretetre nevelésre. A hazánkkal való ismerkedés azonban viszonylag kevés lehetőséget nyújt a közvetlen szülőváros, szülőfalu megismerésére. Ez legtöbbször csupán az osztályfőnöki órákon, vagy szakkörön valósulhat meg.

A NAT bevezetésével több lehetőség nyílik arra, hogy a pedagógus szándéka szerint megismertesse a gyerekeket a közvetlen környezetükkel. Ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges, hogy ő maga alapos ismeretekkel rendelkezzen a témában. Mint leendő pedagógus fontosnak tartom, hogy a gyerekek ismerjék saját szülővárosukat, Kalocsát, és a település múltjáról, történetéről talán legékezebben a földrajzi nevek beszélnek. Minél többet sikerül átadni a gyerekeknek ebből a tudásból, szeretetből, annál nagyobb az esélye ennek, hogy ők is szeretettel gondoljanak majd Kalocsára, és felnőttként is többet tehetnek a városért, gyarapíthatják.

Személyes ok is vezetett, amikor ezt a témát választottam szakdolgozatomnak. Születésem óta itt élek és mindig foglalkoztatott ez a kérdés. Sokszor néztem utána a környékünkön megtalálható ismertebb földrajzi neveknek. Úgy érzem, még nem késő ezt pótolnom, és a kutatómunka során még közelebb kerülhetek szülővárosomhoz, Kalocsához.

Szülőföldem ismerete talán segít majd abban, hogy a tanítványaimban is felkeltsem az érdeklődést. „Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent, de nekem szülőhazám...”¹ – vallja Radnóti Miklós (Nem tudhatom című versében), mely meggyőző bizonyítéka a szülőföld, haza iránt érzett hűségének, igaz szeretetének. Csak azt szerethetjük igazán, amit ismerünk. Ezért nagyon fontos, hogy megismerjük lakóhelyünket, szülőföldünket.

¹ RADNÓTI, 1984. 197 p.

I/1. KALOCSA FÖLDRAJZI HELYZETE

Kalocsa város Bács-Kiskun megyében, a Dunától 5 km-re, a Solti-síkság legmélyebb részén fekszik. A beépített terület szabálytalan sokszög alakú. Kalocsa környékének természetes határai északon a Solti-halom, keleten a Duna-Tisza közti hátság, amely Bajánál közel jut a Dunához, és egy kanyarulattal a déli természetes határt is alkotja. A város nyugati határa a Duna, a paksi dombokkal és az ettől délre húzódó szekszárdi hegyekkel.²

A terület geológiai kialakulása, felszíne, talaja

A földtörténeti középkorban a Triász-tenger borította az Alföldet. A tengerből évmilliókon keresztül több száz méter vastagságú mészkő üledék rakódott le. Később ez lassan elsüllyedt és több méter mélységben az Alföld alapja lett. A süllyedést a kréta időszakban újabb földmozgás követte, amelynek következtében kiemelkedett a Tisia-tömb. Idők múltán ez a tömb a külső erők hatására lassan lekopott, lepusztult, s az újkor harmadidőszakának közepén elsüllyedt. A helyét újra tenger borította el. Ez a tenger észak felé összeköttetésben állt a Szarmata-tengerrel, délen pedig a Földközi-tengerrel. Itt a harmadidőszakban a gyűrődések által létrejött a Magyar-középhegység és a Kárpátok vonulata, s a pliocén-kori tenger, amely az Alföld és a mai Sárköz területét is elborította.

A tengerbe ömlő folyók által hozott homok - és agyaglerakódás, valamint a földkéreg emelkedése a tengert belső tóvá alakította. Létrejött a Levantei-tó, amely a negyedkorban lassan elsekélyesedett és teljesen feltöltődött. Ezt a folyamatot elősegítette a kb. kétmillió évvel ezelőtt kialakult Ós-Duna, amely hordalékával töltögette az Alföldet. A folyót a lerakódott törmelékhalmoz kitérítette útjából és lassan nyugat felé tolt, míg el nem érte mai helyét. A nyugatra tolódás közben korábbi ártereit különböző magasságú teraszokként hagyta maga után.

A kalocsai síkságot és környékét a Duna alakította ki. Ezt mutatja a vidék múltja és jelene. Az Alföld felszíne kb. a pleisztocén-kor elején volt tökéletes síkság. A

² DR. CZAJTÁNYI, 1971. 4 p.

pleisztocén folyamán négy alkalommal volt nagyarányú hőmérsékletcsökkenés, eljegesedés. Mivel hazánk jégtakaró környéki területnek számított, az eljegesedés folyamán a Duna munkaképessége is csökkent, a hozott törmelék nem tudta állandóan elszállítani, s így lerakta. Az eljegesedések közötti jégmentes időszakban a folyó munkaképessége megnőtt és állandóan mélyítette a völgyét. Így az előző magasabb völgsíkját szárazon hagyta, és terasszá alakította ki.

Az interglaciális időben fennmaradt völgyfenék maradványán, a városi teraszon épült fel Kalocsa, s a terasz a Duna bal partján húzódik végig egészen Bajáig. A városi terasz az utolsó eljegesedés szakaszában töltődött fel, s lösz borította el. Ebből a löszből a Solti-halom, mint tanúhegy maradt meg annak bizonyítására, hogy valamikor Kalocsa területén is volt lösz.

A városi terasz és a Duna között terül el a Duna mai ártere. Az árteret részint összefüggő, részint szakadozott part szegélyezi. Az árvíz alkalmával a víz nem hatolt be Kalocsára, mint ahogy ez tapasztalható volt az 1941. évi árvíz alkalmával is. Ennek magyarázata, hogy a város a városi terasz kis szigetszerű maradványain épült fel. Kalocsa tengerszint feletti magassága 97 m, ezzel szemben a Duna árterületén tengerszint feletti magassága Kalocsa környékén 91 m.

Tehát a vidék, ahol Kalocsa fekszik, a Duna régebbi medrének helye. A történelem előtti időben a Duna medre keletebbre volt attól a helytől, amelyen ma Kalocsa áll. Az akkori folyását még ma is mutatja a Fülöpszállás alatti Turján, s a Kalocsa vidékét jellemző Őrjegtől, valamint a Császártöltés és Nemesnádudvar környékétől délre elhúzódó régi Duna-meder. A Dunának ez az ága az Ős-Duna a későbbi századokban is, mikor már a Duna a mai medrében folyt, megapadva bár, de megmaradt. A Duna-völgyi főcsatornát ebben a régi mederben alakították ki.

A római uralom idején a Duna már a mai medrében folyt. Marsigli Alajos tüzértábornok 1720. év körül a Duna folyásáról szerkesztett térképén található adat, hogy Csepel-szigettől délre, Dunavecsénél a Dunának egy mellékága szakadt ki, amely a főággal párhuzamosan, délre haladva, Sükösd táján folyt vissza a Dunába. Ezt a régi, de már ellaposodott medret nevezik ma Őrjegnek. Kalocsa városát a városi teraszra épülve, a Duna áradásai folytán ingoványos, mocsaras terület vette körül, amely emiatt a Sárköz nevet kapta.

Kalocsa környékének mostani területén is találunk, a vízfolyás nyomaival átszeldelt területet. Ha a Duna áttöri gátját, és a vidéket elönti, a betóduló víz ezeken a természetes utakon halad. 1877-ben idősebb kalocsai emberek állították, hogy 30-40 évvel ezelőtt „tenger” és mocsár volt a város környékén. Mivel egész évben mocsár vette körül minden oldalról, így csak három úton (Kecel, Dunapataj, Hajós felől) lehetett felé közlekedni. 1872-ben alakult meg a Sárközi Ármentesítő Társulat, amely céljával tűzte ki a belvizek elleni küzdelmet. Így az 1875. évtől egyre fogytak a Kalocsát körülvevő mocsarak, s ma már csak az itt-ott meglévő kiszáradó nádasok mutatják, hogy milyen lehetett ez a Sárköznek nevezett vidék.

Kalocsa környékének területe sík, találunk rajta azonban a síkságból kiemelkedő magas halmokat is. Ezeket őrhalmoknak nevezték el. Ilyen kiemelkedés az Öreghegy, amely még a domb jellegét sem mutatja és halomnak is alig nevezhető. Magasabb rész még a Halomi-szőlőhegy. Miske és Hajós között is találunk egy nagyobb emelkedést, a Suhogó hegyet.³

Kalocsa talajának kialakulása

A Solti-síkságot, amelyben Kalocsa is fekszik, a Duna alakította ki. Ezt mutatja a város talaja, a mélyebb rétegekben és a felszínen is.

A jégkorszak végéig az egész terület hordalékkúp-felszín volt, amelyet a fokozatosan nyugat felé eltolódó Ós-Duna folyása teregetett szét. A levantei időszakban lerakódott törmelékkúp maradványa Kalocsánál körülbelül 15 m.

A pleisztocén kor képződményei, - mint üledékek, - az agyag (kék agyag), a márga, a homokkő. A folyami homok folyami képződmény, amely 50-70 cm vastagságban rakódott le ezen a területen. Erre fújta rá a szél a finom porszemekből képződött lösz. A pleisztocén kor jeges szakaszai idején az Alföldet nem borította jég, mert ez a táj már jégtakarón kívüli terület volt. Ekkor, hűvös és száraz időjárás uralkodott. Ezeken a száraz éghajlatú, hidegebb területeken képződött a lösz, amelyet a kelet és északkelet felől fújó szél szállított ide. A jégkorszak végével a löszképződés lezárult. Ma már nem találunk Kalocsa környékén lösz, de a 127 m magas Solti-halom, mint tanúhegy bizonyítja, hogy valamikor volt a területen. A jelenkor kezdetén nálunk elég hűvös és

³ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 4-6 p.

aránylag nedves éghajlat uralkodott. A sok csapadék mocsarassá tette az Alföldet, főleg a lösszel fedett területeken. A folyók ismétlődő árvizei homokot, öntésiszapot és agyagot terítettek szét.

Az áradmányos mocsár és iszapföld többnyire ezek keverékéből alakult ki. A folyami feltöltés vastagsága helyenként meghaladja a 200 métert is. Találunk több helyen tőzeget is, amely a Duna hajdani holtágai helyén alakult ki. A szárazabb időszakban a folyó kiszáradt, üledékéből a szél kifújta a homokot, s az a Duna-Tisza között halmozódott fel.

Kalocsa termőtalajára nagyjából réti, mezőségi és az öntéstalajok jellemzők: kötött fekete agyag, áradmányos iszap és homok. Ezek minden kultúrnövény termesztésére alkalmasak. A környéken előfordul szikes terület, de nem jellemző. Ezek a mocsaras mélyedések között sok helyen észrevétlenül mennek át a fekete réti földekbe. Termékeny földet főként a Duna mentén találunk. A kitűnő öntéstalajon virágzó növénykultúrák fejlődtek ki, így a zöldség és a paprika termesztése.⁴

Határreszenként a következő talajokat találjuk:

- kötött fekete agyag: Kőégetőnél és a Ciglidi dűlőknél,
- kötött agyag és fekete homok: Árendási, Cirok-háti, Péter-háti, Árpási és Babos-sarki dűlőkben,
- áradmányos iszap: Vörös-szálláson és a Duna felé eső területeken.⁵

Kalocsa éghajlatának kialakulása

A felszín kialakulása mellett rendkívül nagy szerepe van a mezőgazdasági termelésben az éghajlati tényezőknek is. Kalocsa éghajlatát is azok a körülmények szabják meg, amelyek hazánk éghajlatának legfőbb irányítói. Nálunk is észlelhető a három nagy klímavidék hatása, így az Atlanti-óceáné, a Földközi-tengeré és Kelet – Európáé.

Éghajlatunk meglehetősen szárazföldi jellegű, némi tengeri hatással. Ha megfelelően akarjuk Kalocsa éghajlatát jellemezni, a következő klimatikus tényezőket kell figyelembe venni: a hőmérsékletet, a napsugárzást, a légnyomást, a széljárást és a csapadékot.

⁴ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 6-7 p.

⁵ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 8 p.

Hőmérséklet: Kalocsa 50 évi középhőmérséklete 10,9 °C. A hőmérséklet szélső értékei januárra és júliusra esnek.

Napsugárzás: Kalocsa területén kedvező a napfénytartam eloszlása. A nyári félévra, a vegetációs időre jut az évi napsütés háromnegyede és csak egynegyede a téli félévra. A nap általában 2000 órát süt évente. Ez nagyon kedvező a gyümölcs- és a paprikatermesztésünkre.

A légnyomás és a szél: Egymással szorosan összefüggő klímaelemek. A szélviszonyainkat a nyugati szélrendszer határozza meg. A széljárás iránya nagyon változó. Az északi, északkeleti szelek rendszerint hidegek, szárazak. A déli szelek melegek, bályasztók és esőt hoznak. A nyugati szél hozza a csapadékdús felhőket. Uralkodó szelünk az északi, északkeleti, a déli, nyugati és északnyugati. Viharos, szárító tavaszi szelek az áprilisi ún. „böjti szelek”. Általában tavasz közepén és elején van a legtöbb viharos, lökésszerű szélroham. Ősz elején és közepén ritkábban van, majd novemberben és a tél első két hónapjában megint megnövekszik a számuk. Érdekes tünemény nyáron a forgószél (ciklon), amely két ellentétes irányú áramlat találkozásakor jön létre, s tölcser alakba emeli fel, és láthatóan viszi a port.

Csapadék: A csapadékos napok száma 120-150 között változnak. A legtöbb csapadék a téli hónapokra, elsősorban decemberre, januárra, a legkevesebb a nyári időszakokra jut. A környéken két esős időszak van. Az egyik a nyár eleji (május, június), a másik az őszi (október, november). A nyári csapadék maximum foka a nyár eleji monszun. Ehhez még hozzájárul az is, hogy nyár elején nagy a hőmérséklet különbség a magas légkör és a talaj felszíne között, ez pedig nagy mennyiségű csapadékot adó zivatarok formájában egyenlítődik ki. Az őszi esős időszak a Földközi-tenger hatásával magyarázható. Onnan jönnek a páratelt felhők. Amennyire határozott a nyári maximum a csapadékban, olyan jellemző a téli (január, februári) minimum is.

Ha városunk csapadékviszonyait figyelemmel kísérjük, akkor mondhatjuk, hogy a tavaszi bő csapadék gazdag aratást hoz. A csapadékviszonyok általában kedvezőek a gabonafélék termesztésére. A légnyomás maximum idején többhetes pusztító aszály is előfordulhat. Tavasszal, nyáron, ősszel eső a csapadék, télen viszont a kis hányada hó alakjában hullik. Gazdasági szempontból nagy jelentősége van a hórétegnek. Az elmaradó esőt gyakran bőséges harmat pótolja. A jégeső az erősen felszálló légnyomás miatt a legmelegebb nyári hónapokban jelentkezik, és leggyakoribb május és június hónapokban. A Duna-Tisza közén S alakú vonulata van a jégesőnek, amely pásztaokban

és sávokban vonul. Egy ilyen jégeső-útvonal húzódik Kalocsától délre, Dusnok felé, a Dunántúltól a Tiszáig. Kalocsa aránylag keveset szenved e csapástól.

Figyelembe véve a klimatikus elemeket, láthatjuk, hogy Kalocsa jellemzően szárazföldi éghajlatú. Mérsékelt ugyan, de szeszélyesen ingadozó. Nagy a téli és a nyári hőmérséklet között a különbség. Bizonytalan a csapadék járása. Megkülönböztetjük a négy évszakot, de az egyikből a másikba nem lehet élesen elhatárolni az átmenetet.⁶

Kalocsa vízrajza

Kalocsa és vidékének vízrajza a Sárközi vízrendszerhez tartozik. A várostól nem messze, 5,5 km távolságban folyik a Duna. A Kalocsához legközelebbi átkelőhely és kikötő Meszes. Ide jól kiépített műút vezet a városból. Ez az út kereskedelmi és közlekedési szempontból régebben sokkal jelentősebb volt, mint ma. A városnak régebben két folyója volt: a ma is meglévő Vajas és a részben kiszáradt Kígyósér. A Vajas, amely valóságos ága volt a Dunának, Foktónél szakadt ki belőle és Kalocsa, Bátya, Dusnok mellett haladt el.

A török megszállás előtt a város fejlődésére nagy hatással volt a Vajas folyó. A feljegyzések szerint kisebb hajók jártak rajta a város alá. Ez nagyban hozzájárult a kereskedelem fellendítéséhez. Később a Duna áradásai, kiöntései iszappal töltötték meg, nem lehetett már hajókkal járni rajta.

Tó kevés van Kalocsa környékén. A várostól északra légvonalban 10 km-re van a Szelidi-tó, amelynek vize jó tartalmú, ásványi sókban gazdag. Hossza 5 km, mélysége átlagosan 3 m. Kalocsán és környékén közel van a talajvíz a felszínhez, ezért az ásott kutak vize nem egészséges. Ez tette szükségessé az artézi kutak fúrását.

Meg kell még említeni a városi fürdőt, amely 1945 után kádfürdőkkel egészült ki, amelyben 18 kád állt a lakosság rendelkezésére. Reumás betegek is látogatják rendszeresen. Az 1920-as években fúrtak először kutat. A termálkútnak 27 °C-os vize van, mélysége 383 m és percenként 110 liter vizet ad.⁷

⁶ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 8-13 p.

⁷ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 13-15 p.

I/2. KALOCSA NEVÉNEK EREDETE, TÖRTÉNETE

A város nevének eredetéről már évtizedekkel ezelőtt is heves viták folytak. Ezek a viták felkorbácsolták az érdeklődők kedélyeit, de a Kalocsa tulajdonnév eredetének megfejtéséhez nem sok új adatot találtak. A város nevének eredetéről az első ismert elméletet Bél Mátyás földrajzi író állította fel a XVIII. század első felében. /Bél Mátyás 1684-1749 között élt Pozsonyban. /Fő műve a térképekkel ellátott „Notitia Hungariae novae historico – geographica” volt. Ebben a munkájában azt állítja, hogy városunk neve a latin „colossalis” szóból származik. Bizonyításul arra hivatkozik, hogy Kalocsa területén igen nagy, tehát „kolosszális” méretű szobrokat találtak. Ezt az állítást hely- és forrás-meghatározás nem támasztja alá.

Másik elképzelés a Kalocsa tulajdonnév keletkezéséről az volt, hogy a római korban Alsó-Pannónia egyik konzulja (consul) Colossea volt.

Bél Mátyás szerint Kalocsa város Colossea után is kaphatta a nevét. Galgóczy Károly „Pest-Pilis-Solt vármegye monográfiája” című munkájában Bél Mátyás ismertetett elképzelései mellé, - Ranzanus nyomán - a sajátjait is csatolja, miszerint ezen a vidéken valamikor egy Colotiana nevű nép lakott, így a Colotiana népnévből alakult ki a későbbiek folyamán a Kalocsa helynév.

Pintér Imre „A kalocsai főszékesegyház” című 1942-ben megjelent tanulmányainak bevezetésében arról ír, hogy Kalocsa valószínűleg a nagy erdőelvi Gyulától, Kalochától nyerte. A felsorolt névmagyarázatok nem közismertek, és nem is bizonyos, hogy helytállóak.

A XX. században megjelent monográfiák legtöbbször Kalocsa nevét a szláv nyelvből igyekeznek levezetni. Karácsonyi Sándor, Borovszky Samu és Fényes Elek egyöntetűen kijelentik, hogy a Kalocsa nevet a szláv „kaluzsin” szóból kell származtatni, ami magyarul ingoványos vidéket, „sárközt” jelent. Nyelvészeti magyarázatot nem adtak. Bizonyításul hozták, hogy a város és környéke mély, sáros terület.

Kalocsa török eredetű személynévként is megtalálható egyes írásokban, ezek a török eredetű kal = 'marad' igéből származtatják, a város nevét. Az így származtatott helységnév magyarázat erősen vitatott és nem tekinthető meggyőzőnek.

A valóság feltehetően inkább az, hogy Kalocsa neve honfoglaló őseinktől származik, akik az eredeti szerzés jogán ülték meg szállásföldjüket és nevezték Kalocsának. A

környéknek és magának a városnak a dűlői és ősi települései mind régi magyar nevek, mint például: Szilágy, Kara, Budahát, Kurján, Bede, Bakod.⁸

Összegezve a leírtakat, arra a megállapításra kell jutnunk, hogy Kalocsa neve csak a honfoglalás-kori magyar, illetve bolgár-török, esetleg kun eredetű lehet. A név eredetének kérdése változatlanul nyitott, de annyi valószínű, hogy a névadó egy évezreddel ezelőtt szállásolhatott itt.⁹

⁸ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 32-34 p.

⁹ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 37 p.

I/3. KALOCSA CÍMERÉNEK TÖRTÉNETE

„A város legrégebbi pecsétje 1691-ből származik. Kalocsa pecsétjén a város címere látható. A címeren világoskék mezőben két bástyával megerősített szürkésfekete várkapu van.

A kapubástyák tetején egy-egy golya áll fél lábon, csőrében vízisiklókat tartva. A golyák szürkésfeketék, s siklók feketék. A kapubástyák fölött, a két golya között máltai lovagkereszt látható. A címer két alapszíne a várost körülvevő végtelen vizet jelentette. A két kapubástya a várkapuval azt jelképezte, hogy Kalocsa megerősített várhely volt. A kapubástyák tetején lévő golyák jelezték az erődítmény vízvári jellegét, a vízisiklók pedig a környező mocsárvilágra utaltak. A máltai lovagkereszt az érseki székhelyet jelképezi. Így a címer egységesen kifejezte Kalocsa város védelmi fontosságát, s azt is, hogy az érseki székhely egy hatalmas mocsárvilág közepén épült fel. Kalocsa némi változtatással ma is ezt a címert használja.”¹⁰

¹⁰ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 66 p.

I/4. FEJEZETEK KALOCSA TÖRTÉNETÉBŐL

A honfoglalás és országalapítás eseményei Kalocsán és környékén

Győrffy György akadémikus „Tanulmányok a magyar állam eredetéről” című munkájában kijelenti, hogy Árpád, a katonai vezető jött a honfoglalók előhadaként a segédnépekkel, s vele együtt törzse is, a Megyer törzs is. Így Árpád, törzsével a gazdaságilag is és stratégiailag legjobb területeket tudtak megszállni az új hazánkban. Ezzel biztosította önmaga és népe kedvező politikai helyzetét. Valószínűleg a honfoglaló magyarság legerősebb törzse a Megyer volt. Anonymus szerint a kísérő népek között oroszok is voltak, de a legújabb kutatások szerint a fejedelmi kíséretre bolgár néptöredékek is taroztak.

Győrffy György előbb idézett könyvében a következőket írja: „Kalocsa azon a helyen fekszik, ahol a Tolnával szemben az Árpádok eredeti nemzetségi szállásterületét és központját gyanítom. Közeliében Fajsz (Árpád unokája) és Bogyiszló hercegnek szálláshelye mutat folyamatos családi birtoklásra.” Győrffy az idézet előtt az alábbi megállapítást teszi: „Megtaláljuk emellett a bizánci hitű oroszokkal kapcsolatos népneveket is Magyarországon. A varang népnév helynévben tűnik fel az Árpádok nemzetségi szállásterületén. Tolnában, s a szomszédos Somogyban. Varang ma falu Dombóvár mellett.”

Kalocsától délre egy középkori elpusztult falu van, melynek neve Varajt volt. Feltételezhető, hogy a varang népből fejlődött ki később a Varajt helynév és a Varajti személynév is. Ez bizonyíthatja az orosz kísérőnép Kalocsa környéki megtelepedést. Ugyancsak ezt bizonyítja Fajsz község mellett lévő Oroszpuszta neve. Oroszpuszta a középkorban virágzó falu volt és a kalocsai érsek birtoka volt 1431-ig.

Kalocsa környékén a bolgár népnév is jelentkezik „Bulvár” alakban. „Bulvár”-ból származtatható a Bolyár helynév. Bolyár ma puszta Dunapatajtól északra. A bolgárok további szállásolásokra utal a Bercel helynév. Bercel ma puszta Gombolyagtól keletre.

Figyelembe kell venni továbbiakban, hogy Kalocsa környékén halmozódtak az Árpád-leszármazottak nevét viselő helynevek. Ez azt valószínűsíti, hogy városunk környékén Árpád leszármazói folyamatosan szállásoltak. Az Árpád család Kalocsa

környéki szállásolási rendje nagyon jól látható a mellékelt képen. Ilyen települések Fajsz, Solt, Hillye-Hülek, Bogyiszló, Taskony, Decs, Tevel, Tormás.

Árpád honfoglaló népe félnomád állattartó életmódot folytatott. Keresték a nagy folyamok partjait, ahol bőséges halászsákmányra számíthattak, a vízjárta réteket, melyek kitűnő legeltető helyet biztosítottak hatalmas állatállományuk számára. A Kalocsa környéki lapály minden szempontból megfelelt e követelményeknek. A foglaláskori időkben a mai Órjeg, vagy Duna-völgyi főcsatorna még élő Duna-ág volt, sok mellékágával átszeldelte a terepet.¹¹

A foglalást követő időkről nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. Kalocsa környékén honfoglalás-kori temetőt Halomban találtak. 1952-ben hét sírt tártak fel a Halomi domb oldalába, meglehetősen sok melléklettel együtt. A Kalocsán és környékén élő őseink életére csak következtetni tudunk, mert bizonyító adat nem áll rendelkezésünkre. Az biztosnak látszik, hogy a Megyer törzs egy része hosszú időn át szállásolt környékünkön, megerősödve biztos támasza volt I. (Szent) István királynak harcaiban és országépítő munkájában.¹²

Az ezredforduló utáni első adat városunkról 1009-ből való. I. (Szent) István 1009-ben kelt oklevele Kalocsát „civitas”-nak nevezi, és érseki székhelyként említi. István Kalocsa első érsekévé Asztrikot nevezte ki, aki 1010 körül jött Kalocsára, tehát csak az után, mikor a királyi kinevezés már megtörtént. A székesegyház, Kalocsa első temploma, Asztrik első érseksége idején épült és legkésőbb 1015-ig el is készült. Több történetíró vitatta, hogy Kalocsa már a XI. században érseki székhely volt-e, vagy csak püspöki. A források nagyon szűkszavúak, és Asztrik kalocsai működéséről is csak nagyon kevés, hézagos adat áll rendelkezésünkre, halálának 1034-es dátuma sem biztos. Ma egyöntetűen vallják az egyháztörténészek, hogy a kalocsai egyházmegye, mint érseki székhely alapított.¹³

Kalocsa története a török hódoltságig

A honfoglalás és az országalapítás vérzivataros századainak elmúltával Kalocsa városa is lassú fejlődésnek indult, legalábbis a kevés rendelkezésünkre álló adat ezt

¹¹ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 22-23 p.

¹² DR. CZAJTÁNYI, 1971. 26 p.

¹³ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 28-30 p.

látszik bizonyítani. A XI. századtól Asztrikon kívül még három érsekről tudunk: Györgyről 1050-ből van adatunk, Dezső vagy Dersey 1064-1090-ig volt érsek és őt Fábián követte az egyházmegye élén. Valószínűleg 1093-ban I. (Szent) László király Bács várában megalapította a bácsi káptalant. Emiatt a XII. században Kalocsa érsekei Bácsban tartózkodtak, minek következménye az, hogy Kalocsán hanyatlott a gazdasági és szellemi élet. A szépen virágzásnak indult város megállt a fejlődés útján. Fábiántól Saulig terjedő egy évszázad alatt az előző évtizedek építő munkája veszendőbe ment.¹⁴

Az érseki székhely végleges visszatelepítésének évszáma nem ismeretes, de Győri Saul érsek (1192-1202) már Kalocsán tartózkodott. A XII. század utolsó évtizedétől Kalocsa ismét megindult a fejlődés útján. Saul érsek igyekezett az érseki székhelyet méltó rangra emelni, nagyszabású építkezésbe kezdett.¹⁵

A XII. század elején a templomépítés és a külföldi építőmester alkalmazása jó anyagi viszonyokra utal, szellemi központ tényét és az érsekség fontosságát az látszik igazolni, hogy az 1222-es Aranybulla hét eredeti példánya közül az egyiket Kalocsán őrizték. Ez azonban a későbbiek során elveszett, nyilvánvalóan elpusztult. A tatárjárás előtti időből nincs több adatunk a környező községekről, de a fentiek azt látszanak bizonyítani, hogy a középkori falvak – amelyekről az 1300-1400-as évekből már bőven van adatunk – ebben a korszakban mind virágzó települések voltak, és feltételezhetjük azt is, hogy a tatár nem pusztította el az összes lakott helységet.

A tatárok kegyetlen, semmit nem kímélő dúlása elől Kalocsát védték a járhatatlan mocsarak, és 1241 teléig úgy látszott, talán a város nem fog elpusztulni. Az 1242-es év első hónapjai kegyetlen hideggel köszöntöttek be. A mocsarak fenéig befagytak Kalocsa körül is, és a tatár könnyűlovasok betörték a városba, kardélre hányva a lakosságot, felgyújtva az épületeket. A lakosok az erdőkbe, nádasokba menekülve próbálták életüket menteni. Ekkor pusztult el Kalocsa földből és fából épült vízi vára és az alig néhány éve felépült székesegyház is. A tatárok kivonulása után két éven át nem vetettek és nem arattak, és az ínség még sokáig tartott a környéken. A pusztulás után csak nehezen indult meg az élet. Még évtizedek elmúltával is a tatárpusztítás nyomait szenvedte a város és a környéke.

IV. Béla király a tatárok kivonulása után hozzákezdett az ország újjáépítéséhez. Bebizonyosodott, hogy a tatár a kővárakat nem bírta bevenni. Ekkor épült Kalocsa első

¹⁴ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 38 p.

¹⁵ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 40 p.

kőből épített érseki várkastélya. Az egész kastélyt mély és széles vizesárok védte, amelybe a Vajas vizét vezették. A kalocsai vár fő erőssége továbbra is a járhatatlan mocsárvilág maradt, melyen keresztül csak nagy helyismerettel rendelkező vezetéssel lehetett keresztüljutni.¹⁶

Kalocsa harmadik székesegyháza minden kétséget kizáróan Nagy Lajos uralkodásának második szakaszában épült. A templomnak pompás építménynek kellett lennie. Erről Istvánffy történetíró, mint szemtanú nyilatkozott. Az ő leírásaiból tudjuk, hogy a székesegyház kéttornyú bazilika stílusában épült. Ez a templom pusztult el a török időkben, 1602-ben a szabad hajdúk támadása alkalmával. Ezek a tények arra engednek következtetni, hogy Kalocsa az 1300-as évek közepétől rohamos fejlődésnek indult. Ez bizonyítja az is, hogy Károly Róbert Kalocsán pénzverdét létesített.

Kalocsa az Anjouk alatt, de főleg Zsigmond uralkodása idején egyre fokozódó ütemben fejlődött, a környék legjelentősebb mezővárosává emelkedett. Középkori mértékkel mérve fontos gazdasági és szellemi központ volt.

1433-tól az érsek zsoldosokat is köteles volt tartani. Kalocsán 500 zsoldos katona volt, de nincs részletes adat arra, hogy ezek állandó jelleggel a várban, illetve a városban tartózkodtak volna. Valószínűnek látszik, hogy a zsoldosok kisebbik része volt csak Kalocsán, másik részt az érsek többi várában, városában szállásolták el. Az akkori gazdasági viszonyok, továbbá a környező utak járhatatlansága miatt ekkora sereget itt nem lehetett állandó jelleggel tartani.

Néhány adat bizonyítja, hogy Kalocsa a XV. században jelentős szellemi központja volt a környéknek. Már a törökdúlás előtt is több érseknek értékes könyvtára volt. Az 1400-as években három olyan érseket találunk az egyházmegye élén, aki nagy könyvbarát volt. Így Handó Györgyöt, Váradi Pétert és Geréb Lászlót.¹⁷

A hódoltság kora

A XVI. század negyvenes éveiben a török Kalocsán is igyekszik megtelepedni. Magyarország középső részét – amely török hódoltsági terület volt – bekebelezte hatalmas birodalmába, de soha nem akarta eltörökösíteni. A közigazgatás katonai volt,

¹⁶ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 42-44 p.

¹⁷ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 46-49 p.

de bizonyos keretek között ebben részt vett a lakosság is. Mindennek ellenére a török uralom komoly, mélyreható gazdasági változásokat eredményezett.¹⁸

Kalocsa a budai pasalik szegedi szandzsákjához (rövid ideig az egréhez is) tartozott. Városunk a kalocsai náhije (törvénykezési, bírósági kerület) központja volt hosszú időn át, állandó várvédő katonasággal, melynek létszáma a katonai feladatoktól függően változott. Itt lakott a kalocsai kádi, aki az igazságügyi hatóság vezetője volt. Mindez azt bizonyítja, hogy Kalocsa a környék rangos települése, várhely és egyúttal törvénykezési központ is. Kalocsa szultáni birtok volt, ún. khász-város.

A török megszállás első adata 1543. júl. 3-ról van. Ekkor a város helyőrsége 200 fő. A várparancsnok Musztafa Diváne, helyettese Mohamed bin Szkender aga, míg a tüzérek parancsnoka Teszvidzs szertopcsi. Ugyanebből az évből még ismeretes a kalocsai emin neve (bérletfelügyelő), akit Dervisnek hívtak. Tevékenységéről gyakorlatilag nem maradt fenn semmi adat.

A korszak jelentős eseménye a reformáció terjedése a Duna-Tisza közén. A reformációnak Kalocsa környékén is nagy szerepe volt a török uralom alatt a községek együtt tartásában, ugyanakkor prédikátoraik nem kis tevékenységet fejtettek ki, hogy a falvak ne néptelenedjenek el, a lakosság együtt maradjon, alkalmazkodjon az új körülményekhez. Itt figyelembe kell venni azt a már ismert tényt, hogy a protestánsokat a török szívesebben látta a katolikusoknál, de azt is, hogy a reformáció ideológiai tanításain kívül komoly gazdasági vívmányokat is jelentett az egyszerű emberek számára is.

1565-ös adat alapján tudjuk, hogy a várban 35 katona volt, majd 1568-69-ből ismeretes a várparancsnok Dzsafart agának a neve, akinek a parancsnoksága alatt öt odába (szakaszba) szervezve 27 fő tartozott. A török uralom utolsó kalocsai várparancsnoka Ezdár aga volt. Nagy kár, hogy török forrásból nem ismerjük az 1602. évi eseményeket, és az akkori zsoldlajstromokat, mert úgy sokkal világosabb képet nyernénk Kalocsa teljes pusztulásáról.¹⁹

Istvánffy szerint Kalocsa közelében 1599-ben jelentős dunai ütközet volt. Sajnos a csata pontos helyét megállapítani jelenlegi ismereteink alapján nem lehet. Az azonban bizonyosnak látszik, hogy az ütközet valahol Kalocsa közvetlen szomszédságában zajlott le. A harcban résztvevők száma – mivel több ezren voltak – bizonyítja, hogy nem

¹⁸ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 56 p.

¹⁹ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 58-59 p.

csak a megszokott kisebb portyákról volt szó, hanem előre megszervezett, komoly hadműveletről, mely feladata a török hadtáp-vonalának az elvágása, a budai őrség éheztetése, gyengítése volt.

Sok vihart, szenvedést és nélkülözést látott városunk pusztulását mindezek ellenére nem a török, hanem a magyar seregek okozták. A teljes pusztulás a tizenöt éves háború idejére esik.

A tizenöt éves háború alatt a császári csapatok katonái sikereket értek el a törökökkel szemben. Nádasdy csapataival visszafoglalta a törököktől Adonyt, Földvárt, mindenütt magyar őrseget helyezvén el. 1602-ben Pogány Benedek naszádhajókapitány két alparancsnokát, Sulczot és Kolniczot Tolna városa ellen küldte, hogy a török vízi-ármádiát megtörve biztosítsák a szárazföldi csapatok mozgását. A vízi hadakat nem találták meg, de kiverték a tolnai török őrseget, és prédát szedtek. A magyar lakosság javait azonban megkímélték. Visszafelé tartva átkeltek a Dunán és a felkészületlen, csekély számú kalocsai török őrseget megfutamították, prédát szedtek. Tudván azonban azt, hogy Kalocsa Pethe Márton érsek és prépost városa – akire a protestánsok észak-magyarországi tevékenysége miatt igen haragudtak – nem elégedtek meg a török prédával, hanem bosszúból felgyújtották a városon kívül még az érseki lakot, a székesegyházat és a katolikus magyar lakosság házait is. Ekkor pusztult el teljesen Kalocsa vára és városa, melyet a török soha többé nem épített fel eredeti jelentőségének megfelelő nagyságban.

A XVII. századból nagyon kevés és főleg pontatlan adat maradt fenn az utókor számára. Minden kétséget kizár, hogy a hajdúk pusztítása igen komoly veszteséget okozott a városnak, amit csak nehezen tudott kiheverni.

E korszakból egy név és még egy évszám maradt meg számunkra. A vár utolsó török parancsnoka Ezdár aga volt. 1686 szeptemberében az előrenyomuló Lotharingiai Károly elől menekülve, puskalövés nélkül adta át a várat. Tehát Kalocsa vérontás nélkül került török kézre, de vérontás nélkül vették vissza a császári hadak. 1686. után az élet igen nehezen indult meg. Évekig tart, míg az elmenekültek leszármazottai visszatérnek, a földesurak német és szláv ajkú lakossággal telepítik be a lakatlan pusztákat. Hatalmas, országépítő munka kezdődött, melyet állandóan lassított, hátráltatott a császári csapatok rablókalandozása, a háború, a szegény nép sanyargatása.²⁰

²⁰ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 61-64 p.

Kalocsa a XVIII. században

A török uralom alól történt felszabadulás után három évvel, 1689-ben találjuk az első adatot Kalocsáról. 1689-ben Pest vármegye porciót vetett ki és a kivetési jegyzék alapján megállapítható, hogy Kalocsának 650 Ft-ot kellett fizetnie a császári hadsereg fenntartására, továbbá egy szarvasmarhát is be kellett szolgáltatnia. Ebből az évből még egy adatunk van városunkról. Pest vármegye 1689. decemberi közgyűlésén határozatot hozott a katonaság elszállásolásáról, valamint további porció kivetéséről. „Pest vármegye általános ismertetője és címtára” hiteles leírásokra hivatkozva – bár a forrásokat nem jelöli meg – közli, hogy 1690-ben, a török kivonulása után csak a romokban lévő székesegyház és néhány viskó jelezte Kalocsát. A kalocsai vár is romokban hevert. A lakosság jelentős része bevándorolt bunyevác volt. A könyv szerint egy év múlva, 1691-ben már meg volt a városi szervezet és az évből ismeretes a város legrégebb pecsétje. A lakosság lélekszámát ekkor 500-600 főre becsülték.

A XVIII. században nagy ütemben indult meg városunkban az építkezés. Az érsekek a század közepétől már Kalocsán laktak, és személyesen irányították az építő, alkotó munkát. Az érsekség visszaköltözése jó hatással volt a városi élet fejlődésére.

Az 1600-as évek végén megindult a város és a környékének újraterelítése. A helyben maradt családtagokhoz délről bunyevácok húzódtak fel és megindult az elmenekült lakosság leszármazottainak a visszavándorlása.

Az 1700-as évek első tizedeiben nagyarányú építkezések kezdődtek, annak ellenére, hogy az érsek csak a kalocsai-bácsi birtokait kapta egyelőre vissza. 1710 után hozzáfogtak a város és a vár felépítéséhez. Ekkor épültek az érseki uradalom gazdasági épületei, melyek ma is láthatók a Kunszt József és a Martinovics utcában. Megkezdték az érseki várkastély építését is. Ezt is – akár csak elődeit – vizesárok vette körül, és kapuját felvonóhíd védte. 1725-ben megerősítették. 1746-ban 20 lakóhelyiséget foglalt magába, majd 1775-ben császári parancsra lerombolták.

1713-ban a város a földesurával, a kalocsai érsekkel szerződést kötött. Eszerint, ezután a város jobbágysága nem voltak földhöz kötöttek, szabad közigazgatás és önkormányzatuk lett. A jelentősebb bírói eljárásokat az úriszék vezette le. A szerződés a város lakosságának komoly terheket jelentett. Fallal körülvenni a várost, közutakat fenntartani, robotkárpótlást fizetni, az uraságnak ajándékot adni, éjjeli és fegyveres őrséget szervezni stb. mind jelentős kiadással járt. A bírót szabadon választhatták az

érseki tiszttartó jelenlétében. Ez azt jelentette, hogy bíró csak az lehetett, akinek megválasztását az érsek szívesen látta. De szinte kivétel nélkül ilyen szívesen látott emberekből állt a képviselő-testület is.

Ezeket az évtizedeket nagyarányú építkezések jellemezték. A töröktől való megszabadulás után elemi erővel küzdöttek az emberek, hogy szebb, jobb körülmények között éljenek. Ekkor épültek a templomot környező emeletes katonai házak és megkezdődött a templom építésének előkészítése is. 1720-ban kapott ismételt vásárjogot a város. A négy vásár József-napkor, Úrnapkor, Nagyboldogasszony napján és András-napkor volt. A József és András-napi vásárok voltak a jelentősebbek. Márciusban, a tél elmúltával megkezdődött a felkészülés az új gazdasági évre. Tavasszal vásároltak állatokat, földműves szerszámokat, és mindazt, ami a nyári munkához szükséges volt. Ekkor cserélt gazdát a felesleges vetőmag, a választási malac, de lehetett a vásáron bútorokat és ruhát is kapni. Az András-napi más jellegű volt. Betakarítás után a gazda itt akarta terményét, felesleges jószágát pénzzé tenni. Akik már a termésfelesleget eladták, a téli holmit itt szerezték be. Korabeli feljegyzésekből tudjuk, hogy az állatfelhajtás az András-napi vásáron igen jelentős volt.

A város napról-napra fellendülő kereskedelmi és ipari életét bizonyítja, hogy 1737-ben megalakult a csizmadia – és a szabó céh, majd 1744-ben a takácsokkal együtt összesen 15 céhbe tömörült Kalocsa iparos társadalma. Kalocsán fazekas, korsós, kovács, lakatos, csizmadia, szabó, asztalos, bognár, kádár-pintér, vászonszövő, szűr-szabó, szíjártó, szűcs és kéményseprő céhek alakultak.²¹

1756-ban a városi tanács elhatározta, hogy ún. „Külső Tanácsot” hoz létre 60 taggal, abból a célból, hogy a „Belső Tanács” megüresedett helyét pótolni tudja. A Külső Tanácsot, mivel 60 tagja volt, „hatvanasoknak” hívták. A hatvanasok felállításával az igazgatási munkát kívánták javítani, szélesíteni azt a területet, amely közreműködésével Kalocsa messze a jobbágyfalvak fölé emelkedett. A hatvanasok kezdetben végre tudták hajtani azokat a feladatokat, amiért létrehozták testületüket, de a későbbiekben tevékenységük ellaposodott. A XIX. században Külső Tanács már csak névleges testület és ezért 1827-ben a tanács ismételt határozatot hozott a „hatvanasok” újrafelállítására.

Mária Terézia Batthyány József érseket új, az eddiginél nagyobb, pompásabb érseki kastély felépítésére kötelezte. Az új kastély tervrajzát Oszvald Gáspár olasz barokk

²¹ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 65-70 p.

stílusban készítette el. Az építkezések 1775-ben kezdődtek, és 1780-ban fejeződtek be.

22

Országos jelentőségű esemény történt 1784. június 18-án. Ezen a napon alapította Patasich érsek az egyházmegye könyvtárát, 18993 kötettel. Patasich érsek a könyvtárat saját vagyonából hozta létre, és gondoskodott további fejlesztéséről is. Minden nagyobb európai városban ügynökei voltak, akik a megjelent értékesebb, fontosabb műveket megvették és elküldték az érsek számára. A könyvtár jelenlegi állománya 100000 kötetre tehető. Ez a hatalmas könyvmennyiség tizenkét teremben található. A kalocsai érseki könyvtár értékét nem a művek nagy száma, hanem a meglévők ritkasága, pótolhatatlansága adja. Külön teremben 730 kéziratot őriznek, köztük 53 kódexet.

Természetesen a XVIII. század második felében az egyházi építkezéseken kívül jelentős volt a lakosság építkezése is. A XIX. században kialakult a város általunk ma is ismert alakja.

A XIX. század első fele jelentős változásokat nem hozott Kalocsa életében. E korszakra esik a szállások jelentősebb fejlődése, az önálló plébániák kialakulása a pusztákon. Ez eredményezi később az önálló községek, falvak kialakulását.²³

²² DR. CZAJTÁNYI, 1971. 72 p.

²³ DR. CZAJTÁNYI, 1971. 77-79 p.

II. FÖLDRAJZI NEVEK

II/1. TULAJDONNEVEKRŐL ÁLTALÁBAN

A tulajdonnevek vizsgálatával a névtudomány foglalkozik. A tulajdonnév a főnevek egy sajátos csoportját alkotja. Ugyanazokat a ragokat és jeleket veheti fel, mint a több főnév, de a nyelv életében elfoglalt szerepe más, mint a köznevéké. A tulajdonneveknek köznevektől különböző sajátos jelentésszerkezetük van. A köznév az általánosítással megalkotott fogalmak nyelvi jele, jelentéstartalmában kiemeli a fogalomhoz tartozó egyedek közös vonásait (pl. város, folyó, utca). A tulajdonnév viszont olyan nyelvi jel, amely egymástól való megkülönböztetésére és önmagukkal való azonosításra szolgál (pl. Pécs, Duna, Dózsa György utca). A tulajdonnév jelentése azonos és mivel a jelölt egyedi dolog a tulajdonnév legfontosabb funkciója az egyedítés, egyénítés.

A tulajdonneveknek több típusát különböztethetjük meg:

- személynevek,
- állatnevek,
- intézménynevek,
- márkanevek,
- földrajzi nevek.

Ezek közül itt a földrajzi nevekre térek át.²⁴

²⁴ KÁLMÁN, 1967. 7-11 p.

II/2. FÖLDRAJZI NEVEK

Földrajzi néven értjük a lakott vagy lakatlan területek, a földfelszín különféle helyrajzi és vízrajzi alakulatainak elnevezését, tehát világrészek, országok, tartományok (megyék), városok, falvak, tanyák, folyóvizek, állóvizek, hegyek, völgyek, dűlők, hidak, épületek, utcák stb. nevét.

A földrajzi nevek vizsgálata kétségkívül nyelvészeti probléma. Tudományos jelentőségét abban látjuk, hogy fontos és nélkülözhetetlen segédtudománya a történeti földrajznak, a település- és kultúrtörténetnek. A helynevek felvilágosítást nyújtanak arról a hosszú fejlődésről, amely a letelepült ember munkája nyomán valamelyik falu vagy város bel- és külterületén végbement. Ebben az értelemben véve a földrajzi névgyűjtés nem önálló tudományág, hanem segédeszköz, a történeti kutatások egyik igen fontos és jelentős módszere.

Földrajzi nevek tehát a lakott vagy lakatlan területek, a földfelszín különféle helyrajzi és vízrajzi alakulatainak elnevezését, tehát világrészek, országok, tartományok stb. A földrajzi név az embernek abból a szükségletéből fakad, hogy tájékozódni kíván közvetlen környezetében vagy távolabbi vidékeken. A vadásznak ismernie kell az erdőket, hegyeket, völgyeket, vizeket, hogy megtalálja azokat a helyeket, ahova csapdáit fölállította, vagy ahol lesbe kell állnia. A halásznak is tájékozódnia kell a vizeken és a parton egyaránt. A tapasztalatátadás az utódok számára is sokkal könnyebb, ha a táj egyes részeinek neve van, ha az utat el lehet magyarázni, nem kell minden alkalommal személyesen vezetni, kísélni. A megtelepedett földműves ugyancsak kényelmes, ha a község határrészeit nevekkkel látja el.²⁵

A földrajzi név a helytörténeti kutatás számára azért fontos, mert bennük az emberek a környezetéhez, lakóhelyéhez, annak gazdasági és társadalmi köréhez való viszony jut kifejezésre. A földrajzi nevek keletkezése nagyon régi időre nyúlik vissza, de a szájhagyomány egészen a jelenkorig fenntartotta őket. A földrajzi neveink idegen eredetűek, olyanok, amelyek a honfoglaló magyarság az itt talált népektől vett át, vagy amelyeket később idegen ajkú nemzetiségek nyelvéből kölcsönözött, részben pedig magyarok, amelyek a magyar lakosságtól erednek.

²⁵ KÁLMÁN, 1967. 121-127 p.

Földrajzi neveknek mondjuk elsősorban a táj és különböző részeinek, illetőleg a tájban található természetes és mesterséges alakulatoknak (hegységek, hegyek, dombok, sziklás völgyek, árkok, gödrök, utak utcák, terek, udvarok, hidak stb.) megkülönböztető neveit, de ide sorolják magukat a fenti közneveket is. A földrajzi nevek keletkezésében két tényező jut szóhoz: maga a táj, annak részletei, formái stb. és az emberi közösség, mely a tájat, tájrészletet elnevezi. A névben gyakran a táj-tényező nyomul előre, s az ember lelki tevékenysége a tájszemléleten alapul, e tevékenység eredménye a tájszemléletnek megfelelő közszó kiválasztása és a tájrészletre való alkalmazása.

Ilyen megnevezések vonatkozhatnak a térszín formáira: halom, hegy, bérc, völgy; a vízrajzra: fertő, patak, forrás; a vad növényzetre: erdő, bozót, bükkös, sűrű. Ezeket a neveket és a rajtuk épülőket, belőlük származókat természetesnek nevezük még a mesterséges nevek valamely emberi létesítményt neveznek meg, mint szőlő, irtvány, kukoricás, szállás. A helynevek sorában a településnevek elnevezései, a dűlőnevek (határnevek) és az utcanevek érdemelnek külön figyelmet. Kifejezik a határban mutatkozó terepformákat, a határ morfológiai alakulását, a mikroklímát, a talajviszonyokat, és a gazdálkodás módját. Munkámban a kalocsai utcanevek ismertetésére térek át.²⁶

²⁶ MAGYAR, 2001. 142-147 p.

II/3. KALOCSA UTCANEVEINEK EREDETE

Az emberi települések részeit, az utcákat, tereket már az ókori Rómában is névvel látták el. Ennek természetesen az volt az előfeltétele, hogy a házak sorba rendeződjenek, tehát valóban utcák, terek alakuljanak ki. Az utcanevek nagyon sokat elárulnak egy város múltjáról és jelenéről.

Kalocsa utcaneveinek vizsgálatakor Kálmán Béla csoportosítását használtam. Minden utcának igyekeztem megfejteni az eredetét. Amelyik utcának sikerült kiderítenem a régi, már-már elfeledett nevét, ott azt is lejegyeztem. Az utcák neve után zárójelben lévő szám jelzi a mellékelt térképen található utcákat.²⁷

Természetes elnevezésből származó utcanevek

a) Az utca kora, nagysága, alakja alapján

Nagy utca (118): Kalocsa legrégebbi utcája. 1772-ben keletkezett. Azóta több neve is volt: Szentháromság utca, Szent István utca, Sztálin út, I. István király út és 1989-től napjainkig Szent István király út. A nép körében Fő utcaként ismert.²⁸

Régi Foktői út (5): Az új út elkészülte előtt ez az út vezetett Foktőre.²⁹

b) Domborzatról, fekvésről

Giga köz (39): 1968. ápr. 16-tól. A Fényi Gyula és a Mátyás király utca között, a Vörösmarty utcától nyugati irányba nyúló zsákutca. Az egyetlen olyan kalocsai utca, melynek bejáratát rácsos kapu védi. A kapu eredetileg a mai Giga köz 2-2/a. sz. földszintes ikerházhhoz tartozott. Később megnyitották a Giga közt, a telek egy részéből közút lett, és a kapu a régi helyén maradt. A köz neve a közelben lévő Csorna-foktői csatorna nevéből származik.

Gödrök köze (167): A Vásártér utcától keletre nyúló, a betöltött Gödrökön keresztül húzódó, a Petőfi Sándor utcába torkolló eperföldi utca. Nevét a XIX. században a vályogkészítéshez kibányászott agyaggödrök után kapta.³⁰

²⁷ KÁLMÁN, 1967. 178-183 p.

²⁸ ASBÓTH, 2004. 422 p.

²⁹ ASBÓTH, 2004. 426 p.

Kígyós utca (114): A Kígyós nevet onnan kapta, hogy ez volt a város legmélyebben fekvő utcája, itt folyt a Kígyós, ezért nagyon sok sikló volt a környéken. 1966 óta Petőfi Sándor utca.³¹

c) Az utcában álló jellegzetes épület alapján

Ecetgyár utca (31): Spitzer József ecetgyárat alapított 1896-ban, a Szentháromság utcában (ma Szent István király út), amit később átköltöztetett a mai Alkotmány és Ecetgyár utca sarkára. Erről kapta az utca a nevét 1966-ban.³²

Híd utca (123): Azért nevezik Híd utcának, mert ma is három Vajdas-hídra való közlekedés nyílik belőle. 1978. október 6-tól.³³

Malom utca (110): 1971. jún. 18-tól. A Martinovics utca torkolatával szemben a Kossuth Lajos utcától a Széchenyi útig húzódó Kígyós városrészbeli utca. Nevét a XIX. század második felében, az utcában működő malomról kapta. Korábbi nevei: Kis Eperföld utca, Nyomda utca.³⁴

Plébánia köz (131): A belvárosi plébániával szemben a Hunyadi János utcától a Petőfi Sándor utcáig húzódó rövid utca. Nevét a közelben lévő, 1878-ban elbontott régebbi plébániáról kapta.

Sörház köz (125): 1950-es évek elejétől. Szentháromság tér és a Szent István király út találkozásától a Híd utcáig húzódó, a Tomori utcánál megtörő vonalvezetésű utca. Kezdetben csak a Tomori utca és a Híd utca közötti része viselte a Sörház köz nevet, a Tomori utca és a Szent István király út közötti része névtelen volt, mivel azon a részen nem volt házsámozás. Az 1967 után megjelent várostérképek tévesen Sörház utcának nevezik. Nevét a Foktői út elején a XIX. század első éveiben alapított érsekuradalmi sörfőző üzembről kapta.

Sportpálya utca (18): 1950-es évektől. A Nagy Jenő utca és a Hajós Alfréd utca között húzódó Bürgerkert utca. Nevét a Városi Sporttelepről kapta, amely az utca Hajós Alfréd utcai végén található.³⁵

³⁰ ASBÓTH, 2004. 408 p.

³¹ ASBÓTH, 2004. 413 p.

³² ASBÓTH, 2004. 404 p.

³³ ASBÓTH, 2004. 410 p.

³⁴ ASBÓTH, 2004. 418 p.

³⁵ ASBÓTH, 2004. 426-429 p.

Szentháromság tér (92): 1990. május 17-től. A város központi tere és a város legmagasabban fekvő része. Déli irányban Szent István király út, a Hunyadi utca, kelet felé a Kossuth Lajos utca, nyugati irányban a Foktői út és a Sörház köz indul a térről. Északkeleti irányban az Asztrik tér csatlakozik hozzá. A teret a közepén álló főszékesegyház uralja, ami korábban két részre is osztotta. A téren az egyház egykoron legfontosabb épületei állnak: az érseki kastély, papnevelde, a jószágkormányzóság (ma szálloda), a kanonoki házak és a főszékesegyház. Korábbi neve: 1879: Székesfőegyház tér, 1892: Kastély tér, 1901: Szentháromság tér, 1950: Szabadság tér és 1990-től Szentháromság tér.

Téglagyár utca (23): 1968. ápr. 16-tól. A Vörösmarty utca és a Liszt Ferenc utca között húzódó utca. Nevét a Foktői út és a Vörösmarty utca találkozási közelében Modor Péter által 1897 októberében alapított téglagyárról kapta, amely a XX. század első felében működött. Korábbi neve Téglagyár köz volt.³⁶

Városház utca (128): 1993. július 1-jétől. Szent István király út és a Búzapiac tér között lévő rövid utca. Nevét az utca északi oldalán lévő, 1912-ben épült új városházáról kapta.

Vigadó sor (51): Utca a Szénáskertben. 1981. június 18-án Keresztes János megnyitotta a Városi Vigadó nevű vendéglőjét. Erről kapta a nevét az utca. Először Vigadó utca, 1927-ben Vigadó utca és végül 1966-tól Vigadó sor.³⁷

d) A fákkal beültetett utcákat a beültetett fák fajtájáról

Dózsa György (111): 1948. febr. 17-től. A Kígyó utcától az Eperföld utcáig húzódó, hosszú, egyenes utca. Az egész utcában négy sor eperfa volt ültetve, ezekről kapta a nevét.³⁸

e) A városból kivezető utat a szomszédos faluról, városról

Bátyai út (71): 1993. júl. 1-jétől. A Malatin tértől a város déli határáig húzódó Bajára vezető út, az állami kezelésben lévő 51. sz. út része.³⁹

³⁶ ASBÓTH, 2004. 431-432 p.

³⁷ ASBÓTH, 2004. 434-435 p.

³⁸ ASBÓTH, 2004. 403 p.

³⁹ ASBÓTH, 2004. 397 p.

Duna utca (53): 1988. aug. 4-től. A Meszesi úttól a Kinizsi Pál utca végéig, a Csorna-foktői csatorna hídjáig, az Árendás utcától nyugatra, azzal párhuzamosan húzódó Ökörjáró városrészi egyenes utca. ⁴⁰

Foktői út (4): Nevét a 19. század második felében kapta. A Szentháromság tértől Foktőre vezető út, amely a Bürgerkert északi határa is. ⁴¹

Meszesi út (57): A Bányai útról nyíló, a Meszesi Dunapartra vezető út. ⁴²

Negyveni út (178): 1927. dec. 30-tól. Az Eperföldi utca folytatásaként Negyvenszállás irányába húzódó utca, amely a hatvanas évek végéig Eperföld és Rokkantelep keleti, és egyben a város északkeleti határa volt. Nevét a Negyvenszállás felé vezető irányról kapta.

Paksi köz (6): 1927. dec. 30-tól. A Foktői útról a Városi Sportteleppel szemben nyíló, a repülőtérré vezető út.

Pataji út (91): 1990. május 17-től. A Kossuth Lajos utcából a Széchenyi út folytatásaként északi irányban induló út, mely az 51. sz. közút része. A XIX. század elejétől használatos Dunapataj irányába vezető országút. Korábbi nevei: 1820. körül Pataji út, 1948. febr. 17. és 1990. május 17. között Vörös Hadsereg útja. ⁴³

f) Iparra, kereskedelemre vonatkozó elnevezések alapján

Búzapiac tér (122): 1993. júl. 1-jétől. Fekvő T-alakú belvárosi tér, amely a város egyik kereskedelmi központja. Északi részén a zöldségpiac, déli részén az iparcikkpiac működik. A T talpa kelet felé, a kalapja nyugat felé néz, és a Vajassal párhuzamos. A szokásos heti piacok helye. ⁴⁴

Vásártér utca (166): 1988. aug. 4-től. A Petőfi Sándor utcáról nyíló, a Hősök útjával párhuzamos, majd oda az Illyés Gyula utcánál kifutó utca. Nevét a Petőfi Sándor utca két oldalán tartott országos kirakodóvásárokról kapta. ⁴⁵

g) Humoros utcanevek

Zsák utca (113): Neve onnan ered, hogy mindkét vége zsákutca. ⁴⁶

⁴⁰ ASBÓTH, 2004. 404 p.

⁴¹ ASBÓTH, 2004. 406 p.

⁴² ASBÓTH, 2004. 420 p.

⁴³ ASBÓTH, 2004. 423-425 p.

⁴⁴ ASBÓTH, 2004. 399 p.

⁴⁵ ASBÓTH, 2004. 434 p.

Mesterséges elnevezésből származó utcanevek

a) Személynevek

Ady Endre utca (129): 1948. febr. 17-től. A Damjanich utcától a Hunyadi utcáig húzódó megtört vonalvezetésű belvárosi utca. A törés a Szent István király útnál található. Az 1940-es évek elejéig a Szent István király út és a Tomori utca közötti része csak gyalogos forgalomra volt alkalmas. Korábbi nevei: 1880 körül a Szent István király út és a Hunyadi János utca közötti része Ferenc köz. Damjanich utca és a Rákóczi utca közötti része Kukovics köz, a Rákóczi utca és a Szent István király út közötti része Csendőr köz. A Szent István király út és a Hunyadi János utca közötti része Köteles utca. Majd Rózsa utca, Síp utca, Füzér utca.⁴⁷

Arany János utca (117): 1948. febr. 17-től. Az Ady Endre utcától az Árpád fejedelem utcáig húzódó utca. Korábbi nevei: 1900 előtt Ferenc utca, 1900. november 8-tól Tükör utca. Nevét az eső után visszamaradó víztócsák tükröződő felületéről kapta.

Árpád fejedelem utca (139): 1993. júl. 1-jétől. A Szent István király út és az Obermayer tér között húzódó belvárosi utca. Korábbi nevei: 1880 körül Draskovich köz, 1927. dec. 30-tól Széchenyi utca, 1978. okt. 6. és 1993. júl. 1. között Gaudényi Lajos utca.

Bajcsy-Zsilinszky Endre utca (120): 1948. febr. 17-től. A Búzapiac tértől a Sárköz utcáig terjedő belvárosi utca. Már 1770 körül is létezett, de akkor még nem volt neve.⁴⁸

Bánki Donát utca (26): 1978. október 6-tól. A Tóth Mike utca és a Veres Péter utca között a hetvenes-nyolcvanas években felépült vegyes beépítésű városnegyed egyik utcája.

Batthyány József utca (132): 1986. nov. 10-től. A Szent István király út és a Hunyadi János utca között lévő belvárosi utca. Két oldalát a Belvárosi Általános Iskola és a Kalocsai Gyermekotthon határolja. A két épületet az első emelet magasságában egy zárt átjáró, az 1908-ban épült „Sóhajok hídjá” köti össze. Nevét Batthyány József érsekről kapta. Korábbi nevei: Kistemplom köz, Sóhaj köz, Rosty köz.

⁴⁶ ASBÓTH, 2004. 436 p.

⁴⁷ ASBÓTH, 2004. 393 p.

⁴⁸ ASBÓTH, 2004. 393 p.

Bem apó utca (147): 1948. febr. 17-től. Eperföld északi határán a Fillér utcától az Eperföldi utcáig, majd 1993. júl. 1-jétől a Rokkantelep utca hozzacsatolásával a Baka sor és a Tüzér sor találkozásáig húzódó utca.

Budai Nagy Antal utca (157): 1948. febr. 17-től. A Miskei úttól a Petőfi Sándor utcáig húzódó újvárosi utca. Már az 1770-es években is létezett, de akkor még nem volt neve. Korábbi nevei: 1900 előtt Korcsma utca, 1900. nov. 8. és 1948. febr. 17. között Iskola utca.⁴⁹

Csokonai Vitéz Mihály utca (58): Az 1950-es évek elejétől. Az Alkotmány utcából nyugat felé nyíló utca a Kubikos-szobor után, derékszögben megtörve a Mátyás király utcába torkollik.

Damjanich János utca (124): 1948. febr. 17-től. A Búzapiac tér déli sarkától a Bányai útig húzódó, több kisebb töréssel tarkított vonalvezetésű utca, a Rákóczi utca és a Vajas között.

Dankó Pista utca (150): 1948. febr. 17-től. A Széchenyi úttól a Hősök útjáig húzódó feketevárosi utca a Petőfi Sándor utca és az Illyés Gyula utca között. Nevének eredete valószínűleg a városnegyed régi nevére, a Cigányvárosra vezethető vissza. A XX. század elején Dankó Pista több alkalommal adott hangversenyt Kalocsán. A névadás idején még sok kalocsai emlékezhetett az azóta megváltoztatott névre. Korábbi neve: Ponty utca volt.

Deák Imre utca (179): 1971. dec. 23-tól. A Bem apó utcától a Vasút utca felé húzódó, a Negyvení úttal párhuzamos rokkantelepi utca. Nevét Deák Imre tanítóról kapta, aki méhészeti felügyelő, és a rokkantelepi kereseti telep első igazgatója is volt.

Dózsa György utca (111): 1948. febr. 17-től. A Kígyó utcától az Eperföld utcáig húzódó, hosszú egyenes utca. Itt is megfigyelhető a legrégebbi kalocsai utcák jellegzetessége, az elején keskeny utca a végére kiszélesedik, esetenként majdnem a kétszeresére. Korábbi nevei: 1881 körül Nagy Eperföld utca, 1900 körül Eperföld utca, 1930. márc. 23-tól Szent Imre utca. Az 1931-es Szent Imre Év alkalmából változtatta meg az utca nevét a képviselőtestület. Az utcában lévő Szent Imre templom 1932-33-ban épült fel. 1948. febr. 17-én az utcát két részre osztották: a Kígyó utcától a Széchenyi útig terjedő része Szent Imre utca, a Széchenyi úttól a végéig terjedő

⁴⁹ ASBÓTH, 2004. 396-398 p.

szakasza Dózsa György utca lett. 1968. április 16-án Dózsa György utca néven ismét egyesítették a két utcát.

Eötvös József utca (127): 1948. febr. 17-től. Szent István király út és a Bajcsy-Zsilinszky utca között húzódó rövid belvárosi utca.

Erdei Ferenc utca (12): 1978. okt. 6-tól. A Németh László utca és a Mikszáth Kálmán utca között húzódó, a Móra Ferenc utcával párhuzamos a Középsőkertek városrészben.

Erkel Ferenc utca (112): 1993. július 1-jétől. A Kígyó utcától a Szent Imre utcáig húzódó Kígyós városrészbéli utca. Korábbi nevei: Nyár utca, Szőlő utca, Somogyi Béla utca.

Esze Tamás utca (32): 1948. febr. 17-től. A Szent István király úttól az Ecetgyár utcai hídig húzódó belvárosi utca, amely a híd elkészültéig csak a Híd utcáig ért.⁵⁰

Gábor Áron utca (145): 1993. júl. 1-jétől. A Kishalas sortól a Hősök útjáig húzódó eperföldi utca. Korábbi nevei: 1880-as évek közepén Kis halász utca, 1900 előtt Kishalas köz, 1900. nov. 8-tól Kubinszky utca. 1948. febr. 17-én szétválasztották az utcáit: a Kossuth Lajos utcától a Széchenyi utcáig húzódó rész neve Sallai Imre utca, a Széchenyi utcától a Hősök útjáig húzódó rész neve Fürst Sándor utca lett.

Gárdonyi Géza utca (40): 1963. nov. 26-tól. A Középsőkertek utca torkolatánál a Mátyás király utcától a Jókai utcáig húzódó Középsőkertek városrészbéli utca.

Grósz József utca (134): 1993. júl. 1-jétől. A Kereskedelmi Bank és a börtön között a Szent István király úttól a Petőfi Sándor utcáig húzódó belvárosi utca. A Hunyadi utca és a Petőfi Sándor utca közötti része csak gyalogos közlekedésre alkalmas. Nevét Grósz József érsekről kapta.⁵¹

Hajós Alfréd utca (25): 1978. okt. 6-tól. A Kiss János utcától a Vörösmarty utcáig húzódó Bürgerkerti utca. Korábbi nevei: 1968. ápr. 16-ig a Téglagyár köz. Nevét a Foktői út és a Vörösmarty utca találkozására közelében Modor Péter által 1897. októberében alapított téglagyárról kapta, amely a XX. század első felében működött.

Hosszú Antal utca (170): Az 1950-es évek elejétől. A Kossuth Lajos utca és a Hősök útja találkozásától a Baka sorig húzódó egyenes utca, amely lényegében a

⁵⁰ ASBÓTH, 2004. 402-405 p.

⁵¹ ASBÓTH, 2004. 407 p.

Rokkantelep főutcája. Nevét Hosszú Antalról a Dózsa - féle parasztháború Kalocsa környéki hadainak egyik vezetőjéről kapta. Korábbi neve Várady érsek utca.

Hunyadi János utca (116): 1956. decemberétől. A Szentháromság tér és az Obermayer tér között húzódó, a Szent István király úttal nagyjából párhuzamos belvárosi utca. Egyike a város legrégebbi utcáinak, már a középkorban is létezett. A legrégebbi kalocsai utcák jellegzetessége itt is megfigyelhető: az elején még szűk utca a végére kiszélesedik. Itt lakott Kalocsa tehetősebb világi társadalmának többsége és az érsekuralom alacsonyabb rangú tisztviselőinek egy része.

Ilk Viktor utca (101): 1990. május 17-től. A Pataji úttól a kórház hátsó teherportájáig húzódó utca, mely az Oncsa-telep déli határa. Nevét Ilk Viktorról a kórház egykori sebész főorvosáról és igazgatójáról kapta.

Illyés Gyula utca (149): 1987. márc. 12-től. A Széchenyi út és a Hősök útja között lévő, enyhén megtört vonalvezetésű eperfüldi utca. Korábbi nevei: 1948. előtt Szőlő utca, 1948. febr. és 1986. ápr. között Gaál Gaszton utca, 1968. áprilisában hozzacsatolták a Somogyi Béla utcához.

Jókai Mór utca (33): 1963. nov. 26-tól. A Vörösmarty utcától Móra Ferenc utcáig húzódó Középsőkertek városrészbéli utca, mely első fázisban csak a Tóth Mike utcáig épült ki.

József Attila utca (135): 1948. febr. 17-től. Jelenleg a Hunyadi utcától az Erkel Ferenc utcáig húzódó, részben belvárosi, részben Kígyós városrészbéli megtört vonalvezetésű utca. Korábbi nevei: 1880 Kismészárszék köz, 1990 Kollár köz, 1900 után Kürt utca, Füzér utca.

Katona István utca (8): 1963. nov. 26-tól. A Vörösmarty utcáról az utca végén nyíló Középsőkertek városrészbéli utca, amely a Veres Péter utcáig húzódik. Nevét Katona István történetíró, kalocsai kanonokról kapta.

Kinizsi Pál utca (52): 1950-es évek elejétől. A Dunapataj–Uszód-Kalocsa állami kezelésben lévő közút része. A Vigadó sortól a Móra Ferenc utca kezdetéig húzódó Ökörjáró városrészbéli utca, melynek folytatása a Móra Ferenc utca. Korábbi neve Ökörjárás vagy Ökörjáró volt. Nevét az utca vége közelében lévő Ökörjárás határrészeiről kapta.

Kiss János utca (19): 1948. febr. 17-től. A Foktői úttól a Nagy Jenő utcáig húzódó Bürgerkerti utca. A 20. sz. húszas éveinek végén alakult ki. Korábbi neve: Levente utca volt. Nevét a Levente Egyesület 1927-ben elkészült sportpályáról, a mai Városi Sporttelep elődjéről kapta.

Kossuth Lajos utca (95): 1894. ápr. 12-től. A Vasút utcától a Széchenyi út elejéig, a Dunapataj-Szakmár-Kalocsa közút részeként, állami kezelésben van a Vasút utcával és a Negyveni út végével együtt. A Szentháromság tértől a Vasút utcáig húzódó utca. Korábbi neve Kálvária utca. Nevét a kórház helyén a XVII. században épült kálváriáról kapta. Az utca elejének neve Nagytemplom köz volt.⁵²

Liszt Ferenc utca (10): 1963. nov. 26-tól. Eredetileg Lenin utca néven tervezték meg a Vidats utcától a Foktó utcáig húzódó Középsőkertek városrészbéli utcát. A terv első változata szerint az utca csak a Katona István utcáig ért volna. Ebben az időben az utca ideiglenes tervezési neve Lenin II. volt. A 60-as években kezdődött az utca beépítése. A beépült részeket 1971. dec. 23-án Liszt Ferenc utca néven egyesítették.

Malatin tér (143): 1948. febr. 17-től. A Szent István király út és a Tomori utca végén lévő háromszög alakú tér. Nevét Malatin Antal nyomdászról kapta, aki Holmeyer Ferencel 1875-ben megalapította Kalocsa második nyomdáját.

Martinovics Ignác utca (78): 1948. febr. 17-től. A Kossuth Lajos utcától a Kőégetői Vajas-hídig húzódó utca, melynek második fele határ a Szentsarok és a 48-as házak városrész között.

Mátyás király utca (70): 1990. május 17-től. A Búzapiac tér és a Tóth Mike utca között húzódó Középsőkertek városrészbéli utca. Korábbi neve Lenin utca volt.

Mikszáth Kálmán utca (28): 1978. okt. 6-tól. A Vörösmarty utcától a Móra Ferenc utcáig több töréssel húzódó Középsőkertek városrészbéli utca.

Mócsy János utca (87): 1993. július 1-jétől. A Kossuth Lajos utcától a 48-as utcáig húzódó Komló városrészbéli utca. Nevét a kalocsai születésű Mócsy János Kossuth- és Állami-díjas akadémikus, egyetemi tanárról kapta.

Móra Ferenc utca (13): 1978. okt. 6-tól. A Dunapataj–Uszód–Kalocsa közötti közút része. A Kinizsi Pál utca végétől, annak folytatásaként a Foktői útig húzódó utca, amely a város nyugati felének egyik fő közlekedési útvonalává vált.

⁵² ASBÓTH, 2004. 409-415 p.

Móricz Zsigmond utca (75): 1978. okt. 6-tól. A Martinovics utcától az Újhelyi Imre utcáig húzódó Szentsarok városrészbeli utca. Az Érsekkert és a Martinovics utca között épült új városnegyed egyik utcája.

Munkácsy Mihály utca (74): 1974. febr. 22-től. A Martinovics utcától az Újhelyi Imre utcáig húzódó Szentsarok városrészbeli utca. Az Érsekkert és a Martinovics utca között épült új városnegyed egyik utcája.

Nagy Jenő utca (27): 1993. júl. 1-jétől. A Verseny utca és a Vörösmarty utca között húzódó bürgerkerti utca. Nevét, feltehetőleg, Nagy Jenő vezérkari ezredestől kapta, aki a Bajcsy-Zsilinszky vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága katonai vezérkarának főnöke volt. Korábbi nevei: 1948 előtt Lövölde utca. Nevét az 1927-ben elkészült Levente Egyesület sportpályán lévő lőtérrel kapta. 1948. febr. 17. és 1993. júl. 1. között Partizán utca.

Nagy Sándor utca (195): 1948. febr. 17-től. A Nagymező utcától az Orgona utcáig húzódó Szőlők városrészbeli utca. Az utca elnevezésében jó szándékú tévedés van. Eredetileg Nagy-Sándor Józsefről az Aradon kivégzett honvédtábornokról akarták elnevezni az utcát, aki gyermekkorában rendszeresen megfordult Kalocsán élő rokonainál. Korábbi neve: Gólya utca.

Németh László utca (9): 1978. okt. 6-tól. A Liszt Ferenc utca és a Móra Ferenc utca között húzódó Középsőkertek városrészbeli utca.

Ortutay Gyula utca (14): 1986. nov. 10-től. A Veres Péter és az Erdei Ferenc utca között a Mikszáth Kálmán utcáról nyíló zsákutca.

Petőfi Sándor utca (114): 1948. febr. 17-től. A Kossuth Lajos utca és a Szentháromság tér találkozásától a Kertekalja sorig húzódó, részben Kígyós városrészbeli utca, a Széchenyi úttól kelet felé eső része határ Eperföld és az Újváros, valamint a Szőlők között. A város egyik leghosszabb utcája. Az utca a Kígyós nevű vízfolyás, mely egy időben az utca névadója is volt, feltöltött medrén jött létre. Itt is megfigyelhető a legrégebbi kalocsai utcák jellegzetessége, az elején keskeny utca a végére kiszélesedik, esetenként majdnem a kétszeresére.

Radnóti Miklós utca (148): 1986. ápr. 16-tól. A Hősök útjától a Széchenyi út Dózsa György utca és az Illyés Gyula utca közötti házsorának szervízútjáig húzódó eperföldi, a hatvanas évek közepén kialakított utca.

Rákóczi Ferenc utca (121): 1948. febr. 17-től. A Búzapiac tértől a Bányai út és a Malatin tér találkozásáig húzódó belvárosi utca. Már 1770 körül is létezett, de akkor még nem volt neve, és nem ért ki a Malatin térig, hanem a Tomori utcához csatlakozott.

Semmelweis Ignác utca (15): 1978. okt. 6-tól. A Mikszáth Kálmán utcától a Bánki Donát utcáig húzódó Középsőkertek városrészbéli utca.

Simonyi Jenő utca (35): 1986. nov. 10-től. A Középsőkertek utca torkolatánál Mátyás király utcától a Jókai Mór utcáig húzódó Középsőkertek városrészbéli utca.⁵³

Széchenyi út (142): 1978. okt. 6-tól. Az Obermayer tértől a Kossuth Lajos utcáig húzódó fő közlekedési út, az 51. sz. közút városon átvezető szakaszának része.

Szent Imre utca (140): 1993. júl. 1-jétől. A Hunyadi János utcától a Dózsa György utcáig húzódó utca. Korábbi nevei: Szent Imre utca, Gáspár köz, Gerle utca, Páli köz, Széchenyi utca, majd 1978. okt. 6. és 1993. júl. 1. között Kun Béla utca.

Szent István király út (118): 1989. szept. 26-tól. A Szentháromság tértől a Malatin térig húzódó belvárosi utca. A város egy fő kereskedelmi és igazgatási központja. A város legrégebbi utcája. Az utca az első magyar királytól, I. Szent Istvánról, a kalocsai érsekség megalapítójáról kapta a nevét. Korábbi nevei: a középkorban Nagy utca, a törökkori adóösszeírásokban Mahallei Nagy utca. XVIII. században Nagy utca, XIX. században Szentháromság utca. 1900. november 8-tól Szent István utca, 1949-től Sztálin út, 1956. okt. 23. utáni időszak és 1989. szept. 26. között I. István király út.⁵⁴

Tamási Áron utca (34): 1996. jún. 13-tól. A Mátyás király utcától a Semmelweis utcáig húzódó, ez Ecetgyár utcával párhuzamos Középsőkertek városrészbéli utca.

Táncsics Mihály utca (176): 1948. febr. 17-től. A Honvéd utca Kiss Ernő utca és a Huszár utca közötti részétől a Vasút utcáig húzódó rokkanttelepi utca. Korábbi neve Kleiner Lajos utca volt. Kleiner Lajos címzetes apát és kalocsai nagyprépost volt.

Tartsay Vilmos utca (169): 1948. febr. 17-től. A Kiss Ernő utca Vasút utca felőli végétől a Nemzetőr utcáig húzódó, a Hosszú Antal utcával párhuzamos rokkanttelepi utca. Korábbi neve Vitéz utca volt. Ez a neve az első világháború hadirokkantjaikra utalt.

⁵³ ASBÓTH, 2004. 417-427 p.

⁵⁴ ASBÓTH, 2004. 429-430 p.

Tessedik Sámuel utca (41): 1963. nov. 26-tól. A Mátyás király utca és a Jókai utca között a Tóth Mike utcával párhuzamos Középsőkertek városrészbeli utca.

Tímár Kálmán utca (146): 1986. nov. 10-tól. A Kishalás sortól a Fillér utcáig húzódó eperföldi utca. Nevét Tímár Kálmán irodalomtörténészről, Kalocsa legjelentősebb helytörténeti kutatóról kapta. Korábbi nevei: Kis Eperföld utca, Fillér utca, Kunfi Zsigmond utca. 1971. június és 1986. november között Malom utca.

Tompa Mihály utca (107): 1948. febr. 17-től. A Füzér utca és a Széchenyi út között húzódó Kígyós városrészbeli utca. Korábbi neve Béres utca volt.

Veres Péter utca (11): 1978. okt. 6-tól. A Mikszáth Kálmán utca és a Németh László utca között húzódó, az Erdei Ferenc utcával párhuzamos a Középsőkertek városrészbeli utca.

Vörösmarty Mihály utca (7): Az 1950-es évek elejétől. A Csorna-foktői csatorna „Giga” hídjától, a Vigadó sor folytatásaként a Foktői útig húzódó hosszú, a Középsőkertek városrész északkeleti határáig jelentő utca.

Zrínyi Miklós utca (103): 1963. nov. 26-tól. A Pataji útról az Oncsa köz közelében keleti irányba nyíló, a Telek utcáig húzódó Zrínyi-lakótelepi utca. Az utca végén lévő sorgarázsoktól szervízút vezet a Gombolyagi útra a Halász utca torkolatánál. Mivel az utca déli oldalán honvédségi lakások épültek, az utcát Zrínyi Miklósról, a szigetvári hősről nevezték el.⁵⁵

Néhány olyan név, amely Kalocsával kapcsolatos:

Fényi Gyula: csillagász. 40 éves korában lett a kalocsai Haynald Observatórium igazgatója. Bevezette a földrengés mérését. (37)⁵⁶

Gábor Lajos (1886-1947): festőművész. Jelentős a Kalocsa-vidéki népművészet körében végzett kutató és szervező munkája. Ő alapította a kalocsai népművészeti házat és a városi múzeum igazgatója is volt. (55)⁵⁷

Haynald Lajos: kalocsai érsek. Korát megelőzve építette és fejlesztette Kalocsán a gimnáziumi csillagvizsgálót és meteorológiai állomást. (133)⁵⁸

⁵⁵ ASBÓTH, 2004. 432-436 p.

⁵⁶ ASBÓTH, 2004. 405 p.

⁵⁷ ASBÓTH, 2004. 407 p.

⁵⁸ ASBÓTH, 2004. 409 p.

Kunszt József (1790-1866): kalocsai érsek. A kalocsai papnevelő intézetet alakította át. Nőnevelő intézet céljaira emeltette a zárda épülettömbjét, kibővítette a gimnáziumot, fiú-tanítóképzőt hozott Kalocsára, Hajóson árvaházat létesített. (77)

Magyar László (1818-1864): utazó, földrajzi író, az Afrika-kutatás egyik úttörője. Tanulmányait 1836-tól néhány évig Kalocsán végezte. (36)⁵⁹

Menyhárt László (1849-1897): jezsuita tanár és hittérítő, botanikus. 1885-től Kalocsán volt gimnáziumi tanár és igazgató. A környék növényvilágát tanulmányozta, néhány új fajt is felfedezett. Egyedülálló értéket képviselő rovargyűjteménye a kalocsai gimnáziumba került. (22)⁶⁰

Obermayer Ernő dr. (1888-1969): vegyészmérnök. 1918-ban jött Kalocsára. Kikísérletezte az édesnemes paprika termesztését, amiért Kossuth-díjat kapott. (144)⁶¹

Sörös Imre dr. (1818-1887): érseki könyvtáros, a Szabadság Társaság elnöke. (115)

Szabó József (1822-1894): bányamérnök, geológus, mineralógus. Kalocsán született és nevelkedett. (38)⁶²

Tomori Pál (1475-1526): kalocsai érsek, a magyar sereg fővezére a mohácsi csatában. (119)

Tóth Mike (1838-1932): jezsuita paptanár, 1881-től nyugalomba vonulásáig Kalocsán tanított. Természettudományi – elsősorban ásványtani - és műtörténeti tanulmányokkal foglalkozott. (16)

Újhelyi Imre: neves állattenyésztő és kiemelkedő tudós, aki a szomszédos Dunapatajon született és gimnáziumi tanulmányait Kalocsán kezdte. (79)⁶³

Vidats István (1802-1883): gazdasági gépgyártó, a Vidats-eke feltalálója. Kalocsán született. (24)⁶⁴

⁵⁹ ASBÓTH, 2004. 416-417 p.

⁶⁰ ASBÓTH, 2004. 420 p.

⁶¹ ASBÓTH, 2004. 423 p.

⁶² ASBÓTH, 2004. 428-429 p.

⁶³ ASBÓTH, 2004. 433 p.

⁶⁴ ASBÓTH, 2004. 435 p.

b) Elvont fogalom alapján

Alkony utca (151): 1993. júl. 1-től. Az Obermayer tértől a Legelő sor és a Nagymező utca találkozásáig húzódó újvárosi utca. A névadás az utca végén lévő temetőre utal.

Alkotás utca (197): 1984. aug. 9-től. A Széchenyi-lakótelepen bizonytalan vonalvezetésű, nagyjából a Zöldfa utcával párhuzamos utca a Széchenyi út és a Csajda utca között.

Alkotmány utca (21): Az 1950-es évek elejétől. A Foktői úttól a Mátyás király utcáig húzódó, rapszodikus vonalvezetésű, részben Bürgerkerti utca, melynek egyik oldala beépített, a másik oldalon parkok (Csiláspark, Kubikos park), ill. a Vajas határolja. Korábbi neve: Csernoch érsek utca.⁶⁵

Bársony utca (94): 1927. dec. 30-tól. Az Oncsa köz és az Ilk Viktor utca között lévő, a Pataji úttal párhuzamos utca.

Béke utca (159): 1900. nov. 8-tól. Az Alkony utca és a Petőfi Sándor utca között lévő újvárosi utca. Neve az utca keleti oldalán lévő temetőre utal. Korábbi neve Bika utca volt.⁶⁶

Déliab utca (43): 1963. nov. 26-tól. A Mátyás király utcától a Középsőkertek utca és a Napsugár utca között délre nyíló rövid zsákutca. A névadás eredete ismeretlen.⁶⁷

Hajdú utca (30): 1927. dec. 30-tól. Az Alkotmány utcától az Ibolya utcáig húzódó Bürgerkerti utca, amely párhuzamos az Ecetgyár utcával. Nevének eredete ismeretlen.

Hold utca (88): Az 1950-es évektől. A 48-as utcától a Selyemerdő utcáig húzódó, a Mócsy János utcával párhuzamos utca. A név eredete ismeretlen.

Honvéd utca (171): 1927. dec. 30-tól. A Hősök útjától az Eperföld utcáig húzódó rokkanttelepi utca, mely a telepet déli irányban határolja. A Rokkanttelepen és közvetlen közelében gyakori, katonai foglalkozásokat hordozó utcanevek egyike, amely a Rokkanttelep első lakóira, a megrokkant honvédekre utal.

⁶⁵ ASBÓTH, 2004. 394 p.

⁶⁶ ASBÓTH, 2004. 396-397 p.

⁶⁷ ASBÓTH, 2004. 403 p.

Hősök útja (164): 1927. dec. 30-tól. A Petőfi Sándor utca és a Kossuth Lajos utca között lévő, több városrészt érintő utca. Nevét az 1930. okt. 5-én, a Szentháromság téren felavatott világháborús hősi emlékműről kapta.

Huszár utca (177): 1927. dec. 30-tól. A Honvéd utca és a Vasút utca között lévő rokkanttelepi utca. Neve a Rokkanttelepen és közvetlen közelében gyakori, katonai foglalkozásra, ill. a Rokkanttelepen lakást kapott hadirokkantakra utaló utcanév. ⁶⁸

Munkás utca (29): 1948. febr. 17-től. Az Alkotmány utcától az Ibolya utcáig húzódó bürgerkerti utca. Korábbi neve: Bajnok utca volt.

Nap utca (89): Az 1950-es évektől. A 48-as utca és a Selyemerdő utca között húzódó, a Selyem utcával párhuzamos Komló városrészbéli utca. Nevének eredete ismeretlen.

Napsugár utca (44): 1963. nov. 26-tól. A Mátyás király utcától déli irányba nyíló, a Tóth Mike utcával párhuzamos zsákutca. A névadás eredete ismeretlen.

Nyár utca (152): 1984. aug. 15-től. A Tavasz utca és a Legelő sor között húzódó újvárosi utca. A név eredete ismeretlen. ⁶⁹

Selyem utca (90): 1927. dec. 30-tól. A 48-as utca és az Ilk Viktor utca között húzódó utca, amely az Oncsa-telep és a Komló városrész határa is. ⁷⁰

Tavasz utca (158): 1900. nov. 8-tól. A Miskei út és a Petőfi Sándor utca között húzódó újvárosi utca. Korábbi neve Péter utca volt. A néveredet ismeretlen. ⁷¹

c) Egyéb köznevek alapján

Barack utca (65): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcából nyílik, a Tamási Áron utca torkolatával szemben nyíló zsákutca. ⁷²

Bimbó utca (163): 1900. nov. 8-tól. Szőlőhegy első utcáinak egyike, amely Szőlőhegyet elválasztja Újvárostól. A Petőfi Sándor utcától a temető északkeleti oldalkapujáig húzódik.

⁶⁸ ASBÓTH, 2004. 409-411 p.

⁶⁹ ASBÓTH, 2004. 421-423 p.

⁷⁰ ASBÓTH, 2004. 427 p.

⁷¹ ASBÓTH, 2004. 432 p.

⁷² ASBÓTH, 2004. 396 p.

Bolt utca (174): 1968. ápr. 16-tól. A Hosszú Antal utca Kiss Ernő utca és a Táncsics Mihály utca közötti szakaszából délnyugati irányba nyíló rokkanttelepi zsákutca. Nevét a köz mellett 1963-ban épült boltról kapta.⁷³

Cseresznye utca (66): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcából nyílik a Jókai utca torkolatával szemben.

Csiga utca (156): 1900. nov. 8-tól. A Petőfi Sándor utcából a Budai Nagy Antal utcával majdnem szemben nyíló, a Dankó Pista utcát keresztező, az Illyés Gyula utcáig húzódó rövid, részben Kígyós városrészbéli, korábban feketevárosi utca. Korábbi nevei: Cigány köz, Liki köz.⁷⁴

Egres utca (62): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcából nyílik a „Fenyves” közelében.⁷⁵

Halász utca (102): 1993. júl. 1-jétől. A Pataji úttól a Gombolyagi útig húzódó utca, a Zrínyi-lakóteleptől északra.⁷⁶

Ibolya utca (17): Az 1950-es évektől. Az Ecetgyár utca és a Hajós Alfréd utca között húzódó, a Vörösmarty utcával nagyjából párhuzamos, egyenes Bürgerkerti utca. Nevének eredete ismeretlen.⁷⁷

Káposzta utca (59): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcától nyílik a Foktői út és a Németh László utca között.

Kertekalja sor (185): A Szőlők szélén vezető keskeny út, mellette már a külterület kezdődik. 1978. okt. 6-tól.

Kócsag utca (141): 1900. nov. 8-tól. Az Obermayer tértől a Petőfi Sándor utcáig húzódó belvárosi utca. A név eredete ismeretlen.⁷⁸

⁷³ ASBÓTH, 2004. 398 p.

⁷⁴ ASBÓTH, 2004. 401 p.

⁷⁵ ASBÓTH, 2004. 404 p.

⁷⁶ ASBÓTH, 2004. 409 p.

⁷⁷ ASBÓTH, 2004. 411 p.

⁷⁸ ASBÓTH, 2004. 413-414 p.

Körte utca (67): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcától a Szilva utcáig húzódik.

Középsőkertek utca (42): 1963. nov. 26-tól. A Mátyás király utca és a Fényi Gyula utca között húzódó Középsőkertek városrészbeli utca.

Lencse utca (60): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája.

Majoranna utca (61): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája.

Málna utca (63): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcából nyílik a Vidats utca torkolatával szemben.

Méhész utca (172): 1927. dec. 30-tól. A Hősök útjától a Vasút utcáig húzódó utca. Az iparvágány nem készült el, helyén épült ki a Méhész utca. Nevét az 1911-től a Csajdakertben működött méhészeti telepről kapta.⁷⁹

Mogyoró utca (64): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcából nyílik a Mikszáth Kálmán utca és a Vidats utca között.

Nád utca (72): 1984. aug. 9-től. A Vigadó fogadó mellett a Bányai útról nyíló, majd egy derékszögű töréssel ugyanoda torkolló, sorházas beépítésű rövid utca.⁸⁰

Selyem utca (90): 1927. dec. 30-tól. A 48-as utca és az Ilk Viktor utca között húzódó utca, amely az Oncsa-telep és a Komló városrész határa is. Neve a selyemhernyó-tenyésztésre utal.⁸¹

Szilva sor (68): 1986. nov. 10-től. A Móra Ferenc utcától délre elterülő hobbikertekből az 1980-as évek közepén kialakított családi házas beépítésű

⁷⁹ ASBÓTH, 2004. 416-419 p.

⁸⁰ ASBÓTH, 2004. 423-422 p.

⁸¹ ASBÓTH, 2004. 427 p.

városnegyed utcája. A Móra Ferenc utcából nyílik a Szabó József utcával szemben, és nagy ívben párhuzamosan halad a Csorna-foktői csatornával a Körte utca végig.

Telek utca (105): 1993. júl. 1-jétől. A Zrínyi Miklós utca és a Halász utca között, a Zrínyi-lakóteleptől északra húzódó utca. Nevét a város északkeleti határában lévő, közeli Telek dűlőről kapta.⁸²

Vadász utca (104): 1993. júl. 1-jétől. A Zrínyi Miklós utca és a Halász utca között, a Zrínyi-lakóteleptől északra húzódó, a Pataji úttal párhuzamos utca.⁸³

Zerge utca (138): 1900. nov. 8-tól. Az Erkel Ferenc utca és a Dózsa György utca között lévő, a Füzér utca elejével párhuzamos Kígyós városrészbéli rövid utca. Nevének eredete ismeretlen.⁸⁴

Utca a Szőlőkben

Diófa utca (196): 1911. dec. 16-tól. A Szőlőhegy déli részének a század első évtizedeiben kiépült hat utcájának egyike. A Nagymező utcától a Hársfa utcáig húzódik. A név eredete ismeretlen.⁸⁵

Galagonya köz (186): 1984. aug. 15-től. A Kökény utcából nyíló Szőlők városrészbéli zsákutca. Korábbi neve Kökény köz volt.⁸⁶

Hársfa utca (188): 1911. dec. 16-tól. A Nagy Sándor utcától a Szőlők köze utcáig húzódó utca a Szőlők városrészbéli. A Szőlőhegy déli részének a század első évtizedeiben épült hat utcájának egyike.⁸⁷

Kökény utca (194): 1900. nov. 8-tól. A Vásártér utca torkolatával szemben, a Petőfi Sándor utcától az Orgona utcáig húzódik.⁸⁸

Muskátli köz (192): 1978. okt. 6-tól. Tulipán utcától a Virág utcáig húzódó Szőlők városrészbéli utca. A név eredete ismeretlen.

Nefelejcs utca (193): 1911. dec. 16-tól. A temető mellett, a Nagymező utcától az Orgona utcáig húzódó Szőlők városrészbéli utca. A névadás eredete ismeretlen.

⁸² ASBÓTH, 2004. 431-432 p.

⁸³ ASBÓTH, 2004. 434 p.

⁸⁴ ASBÓTH, 2004. 436 p.

⁸⁵ ASBÓTH, 2004. 403 p.

⁸⁶ ASBÓTH, 2004. 407 p.

⁸⁷ ASBÓTH, 2004. 409 p.

⁸⁸ ASBÓTH, 2004. 416 p.

Orgona utca (187): 1927. dec. 30-tól. A Kökény utca és a Remete utca között húzódó Szőlők városrészbéli utca.

Pásztor utca (195): 1900. nov. 8-tól. A vásártérrel szemben a Petőfi Sándor utcától az Orgona utcáig húzódó Szőlők városrészbéli utca.⁸⁹

Szegfű utca (197): 1984. aug. 15-től. A Nagymező utcából a Diófa utca és a Tulipán utca között nyíló Szőlők városrészbéli zsákutca. Nevének eredete ismeretlen.⁹⁰

Tulipán utca (198): 1927. dec. 30-tól. A Nagymező utcától Petőfi Sándor utcáig húzódó, a Szőlők köze úttal hozzávetőlegesen párhuzamos Szőlők városrészbéli utca. A Szőlőhegy déli részének a század első évtizedeiben épült hat utcájának egyike.⁹¹

Viola utca (199): 1927. dec. 30-tól. A Nagymező utcától a Muskátli közig húzódó rövid, Szőlők városrészbéli utca. A név eredete ismeretlen.

Virág utca (200): A Nagymező utcából nyíló, a vele nagyjából párhuzamosan futó Szőlők köze út közepén húzódó utca, amely rövid, közel derékszögben megtörő szakasszal éri el a Szőlők köze utat. A Szőlőhegy déli részének a század első évtizedeiben épült hat utcájának egyike.⁹²

d) Számozással jelölt utcanevek

Szénáskert I. utca (45): A Szénáskert 20. század elején beépülő részének első utcája, a Vigadó sorról nyílik. 1927-ig még csak három utca (az I. a III. és az V. számú) épült ki. Ezeket 1927. dec. 30-án sorszámokkal látták el. A közbelső (II. IV. és VI.) utcák csak a század közepén, 1948-tól alakultak ki. Nevét, a többi szénáskerti utcával együtt, egy 1789-ben kialakított érseki rendeletben a szénatárolásra kijelölt területről kapta.

Szénáskert II. utca (46): A Szénáskert 1948-tól beépülő részének első utcája, a Vigadó sorról nyílik.

Szénáskert III. utca (47): A Szénáskert XX. század elején beépülő részének második utcája, a Vigadó sorról nyílik.

Szénáskert IV. utca (48): A Szénáskert 1948-tól beépülő részének második utcája, a Vigadó sorról nyílik.

⁸⁹ ASBÓTH, 2004. 422-424 p.

⁹⁰ ASBÓTH, 2004. 429 p.

⁹¹ ASBÓTH, 2004. 433 p.

⁹² ASBÓTH, 2004. 435 p.

Szénáskert V. utca (49): A Szénáskert XX. század elején beépülő részének harmadik utcája, a Vigadó sorról nyílik.

Szénáskert VI. utca (50): A Szénáskert 1948-tól beépülő részének harmadik utcája, a Vigadó sorról nyílik.⁹³

48-as házak VII. utca (83): A 48-as utcából északra nyúló, Martinovics utcától a második zsákutca.

48-as házak VIII. utca (84): A 48-as utcából északra nyúló harmadik zsákutca.

48-as házak IX. utca (85): A 48-as utcából északra nyúló negyedik zsákutca. Az utca kb. 90 méter után keleti irányba fordulva, majdnem kiér a XI. utcáig.

48-as házak XI. utca (86): A 48-as utcából északra nyúló, Martinovics utcától az ötödik, csak egyoldalas beépítésű zsákutca.⁹⁴

e) Egyéb

Árendás utca (54): 1971. dec. 23-tól. A Meszesi úttól a Kinizsi Pál utca végéig, Csorna-foktői csatorna hídjáig húzódó Ökörjáró városrészbeli egyenes utca. A Kinizsi utca és a Meszesi út között a hetvenes évek második felében felépült családi házas városnegyed egyik utcája. Nevét a közelében lévő Árendás dűlőről kapta.

Baka sor (181): 1986. nov. 10-től. A Rokkanteleptől keletre épült családi házas városnegyed legelső, egyoldalas beépítésű utcája, a Bem apó utca keleti végétől a Hosszú Antal utcáig húzódik. Neve a Rokkantelepen és közvetlen közelében gyakori, katonai foglalkozásra, a Rokkantelepen lakást kapott hadirokkantakra utaló utcanév.⁹⁵

Borozda utca (191): 1978. okt. 6-tól. A Szőlők köze út és a Nagymező utca kereszteződésétől északra a Szőlők köze útról keleti irányba nyíló utca, amely a Malomszögi utcát keresztezve benyúlik a Malomszög dűlőbe.⁹⁶

Ciglidi kert (73): 1993. júl. 1-jétől. A Bányai út elejétől a Szennyvíztisztító telepig húzódó, zártkert jellegű utca, amelyhez csatlakozva a nyugati irányba nyíló utcák. A név eredete ismeretlen.

⁹³ ASBÓTH, 2004. 429-430 p.

⁹⁴ ASBÓTH, 2004. 393 p.

⁹⁵ ASBÓTH, 2004. 395-396 p.

⁹⁶ ASBÓTH, 2004. 398 p.

Csajda utca (162): 1978. okt. 6-tól. A Széchenyi-lakótelep Kossuth Lajos utcától a Zöldfa utcáig húzódó utcája Csajdakert mellett. Nevét a XVIII. század első felében élt Csajda testvérekről (Márton, György és Judit) kapta, akik jótékonykodtak a város szegényeivel, de tevékenységük mára szinte a feledés homályába veszett.

Csajdakert (165): 1990. május 17-től. A Kossuth Lajos utca, Csajda utca, Zöldfa utca és a Hősök útja által bezárt park. A parkban található a fedett uszoda. Korábbi nevei: 1911 után Méhész telep, 1920-as évek közepétől Csajdakert, 1933-tól Várady érsek park, és 1948 és 1990 között Májuskert.

Csatorna utca (190): 1968. ápr. 16-tól. A Szőlők köze és a Kertek-alja sorig húzódó Szőlők városrészbéli utca. Nevét a Malomszögi-csatornáról kapta, amely az utca végén húzódik.

Csiláspark (93): 1993. júl. 1-jétől. A Foktői út, Alkotmány utca és a Vajásfok egy szakasza által körülhatárolt, részben játszótéri funkciót is betöltő zöld terület. Nevét a Vajás városon belüli részének feledésbe merült nevééről, a Csilás Paléról kapta.⁹⁷

Eperföld utca (183): 1968. ápr. 16-tól. A Petőfi Sándor utca végétől a Hosszú Antal utcáig húzódó eperföldi utca. Nevét az Eperföld városrésztől kapta.

Eszperantó utca (76): 1978. okt. 6-tól. A Magtár utca és az Újhelyi Imre utca között lévő egyoldalas beépítésű utca, a Szentsarok városrész 1970-es évek végén épült részben.

Fillér utca (161): 1900. nov. 8-tól. A Tímár Kálmán utca és a Gábor Áron utca között húzódó utca. A név eredete ismeretlen.

Füzér utca (137): 1986. nov. 10-től. Az Erkel Ferenc utcától a Kossuth Lajos utcáig húzódó, megtört vonalvezetésű Kígyós városrészbéli utca, melyet a József Attila utcából választották le.⁹⁸

Kishalás sor (155): 1978. okt. 6-tól. A Dózsa György utcától a Gábor Áron utcáig húzódó, a Széchenyi úttal párhuzamos belső utca a Széchenyi-lakótelepen. Nevét az utca volt egykori Kis Halas városnegyedről kapta.

⁹⁷ ASBÓTH, 2004. 400-401 p.

⁹⁸ ASBÓTH, 2004. 404-406 p.

Komló sor (96): 1978. okt. 6-tól. A Mócsy János utcából a Hunyadi pálya előtt nyíló zsákutca. Az utca a Komló-kert vendéglőről kapta a nevét. A vendéglő 1845-ben nyílt, a környékén valószínűleg komlóföldek voltak.

Kőégető köz (82): Az 1950-es évektől. A 48-as utcából északi irányba nyúló, a Martinovics utca utáni első zsákutca. Nevét a Vajas túsó oldalán lévő Kőégető határrésztől kapta.⁹⁹

Legelő sor (160): 1950-es évektől. A Miskei út és a Nagymező utca között húzódó újavárosi utca. Nevét az 1938-39-ben épült Miskei úti laktanya helyén volt legelőről kapta.

Magtár utca (80): 1978. okt. 6-tól. A Kunszt József utcától a Munkácsy Mihály utca végéig húzó Szentsarok városrész, az Érsekkert és a Martinovics utca között épült újabb részének egyik utcája. Nevét az érsekuradalmi magtárról kapta.¹⁰⁰

Malomszögi utca (205): 1968. ápr. 16-tól. A Vízmű utcától a Nagymező utcáig húzódó, a Szőlők köze úttal nagyjából párhuzamos utca a Szőlők városrészben. Nevét a tőle keletre lévő Malomszög nevű dűlőről kapta.¹⁰¹

Nagymező utca (154): 1927. dec. 30-tól. Az Alkony utca és a Legelő sor találkozásánál kezdődő, a Malomszögi utca végétől 2-300 m után végződő, a Miskei úttal nagyjából párhuzamos utca, amely a Szőlők városrész déli határa is.

Nemzetőr utca (180): 1984. aug. 15-től. A Bem apó utcától a Vasút utcáig húzódó utca, amely egyben a város jelenlegi északkeleti határa. A Rokkantelepről keletre az 1970-es években kiépült városnegyed egyik utcája. Nevét a Rokkantelepen és közvetlen közelében gyakori, katonai foglalkozás után kapta.

Obsitos köz (175): 1984. aug. 15-től. A Hosszú Antal utcából északi irányba, a Kiss Ernő utca, és a Táncsics Mihály utca között nyíló rokkantelepi zsákutca nevét a Rokkantelepen és közvetlen közelében gyakori módon katonai kifejezés után kapta. Korábbi neve 1971. dec. 23-tól Bolt köz volt.

Oncsa köz (99): Az 1950-es évek elejétől. A Pataji út és a Selyem utca között lévő Oncsa-telep városrészbeli utca. Nevét az 1941-1942-ben felépült 32, Oncsa által épített házról kapta. Korábbi neve az Oncsa-házak része volt.¹⁰²

⁹⁹ ASBÓTH, 2004. 414-415 p.

¹⁰⁰ ASBÓTH, 2004. 417 p.

¹⁰¹ ASBÓTH, 2004. 419 p.

Sárköz utca (126): Az 1970-es években a Sár köz nevét Sárköz utcára változtatták. A Tomori utcától a Bajcsy-Zsilinszky utca érintésével a Híd utcáig húzódó rövid belvárosi utca. A név eredetére, a korábbi két, talán egymás mellett élő névváltozat alapján két magyarázat is van. Az első jelentése sáros utca, a második a Kalocsai Sárközre utal.

Selyemerdő utca (100): Az 1950-es évektől. A Mócsy János utca és a Selyem utca között húzódó Komló városrészbéli utca. A selyemhernyó-tenyésztéshez nélkülözhetetlen eperfákból álló kertet a XIX. század második felében Selyemerdő névvel is illették a kalocsaiak.¹⁰³

Széchenyi út (142): 1978. okt. 6-tól. Az Obermayer tértől a Kossuth Lajos utcáig húzódó fő közlekedési út, az 51. sz. közút városon átvezető szakaszának része. Az Obermayer tér és a Dózsa György utca közötti szakasza teljesen új nyomvonalon épült 1971 - 1973 között, a Dózsa György utca és a Kossuth Lajos utca közötti része már korábban 1900. nov. 8. előtt Széchenyi utca volt. A Széchenyi utca közötti szakasza Lendvai köz, a Zöldfa utca és a Kossuth Lajos utca közötti szakasza Kas utca nevet viselte 1900. nov. 8-a előtt.¹⁰⁴

Szérűskert utca (69): 1968. ápr. 16-tól. A Meszesi útról déli irányba nyíló, a Bányai úttal párhuzamos utca, mely az utca végén egy derékszögű töréssel fut ki a Bányai útra. Nevét a mai Meszesi út elején volt szérűskertről kapta.

Szőlők köze út (204): 1911. dec. 16-tól. A Petőfi Sándor utca és a Miskei út között ívesen húzódó utca. Kialakulása idején a kiépülő Szőlőhegy városrész legszélsőbb utcája volt. Innen származik a neve is.¹⁰⁵

Tüzér sor (182): 1986. nov. 10-től. Az Eperföldi utca és a Bem apó utca vége között húzódó eperföldi utca. Neve a Rokkantelepen és közvetlen közelében lévő katonai foglalkozásra utal.

Vajas köz (130): 1927. dec. 30-tól. A Rákóczi utca és a Damjanich utca között lévő rövid köz. Nevét a közeli Vajas patakról kapta. Korábban névtelen volt.

¹⁰² ASBÓTH, 2004. 422-424 p.

¹⁰³ ASBÓTH, 2004. 426-427 p.

¹⁰⁴ ASBÓTH, 2004. 429 p.

¹⁰⁵ ASBÓTH, 2004. 431 p.

Vasút utca (20): 1927. dec. 30-tól. A Kossuth Lajos utca és a Méhész utca találkozásától a Negyveni útig húzódó utca. Nevét az utca mentén húzódó vasútvonalról kapta.

Verseny utca (20): 1927. dec. 30-tól. A Foktői út és a Munkás utca között, az Alkotmány utca elejével párhuzamosan húzódó Bürgerkerti utca. Neve a közeli Városi Sporttelepen folyó versenyekre utal.

Vízmű utca (184): 1986. ápr. 16-tól. A Szőlők köze út és a Kertek alja sor között húzódó, a Petőfi Sándor utca Szőlők köze úton túli végével párhuzamos Szőlők városrészbéli utca. Nevét a városi vízműhöz tartozó közeli víznyerő kutakról kapta.

Zöldfa utca (108): 1900. nov. 8-tól. A Tompa Mihály utcából kis kanyarral nyíló, a Széchenyi úton keresztül menő, a Csajda utcánál derékszögben a Gábor Áron utcába torkolló, ill. az 1990-es évek második felében a Csajda utcától a Hősök útjáig megnyitott, részben Kígyós városrészbéli, részben Széchenyi-lakótelepi utca. A Széchenyi-lakótelep kiépülése idején, a 60-as, 70-es évek fordulóján alakult ki az utca Csajda utcáig húzódó részének mai formája. Az utca utolsó szakasza, a Csajda utcától a Hősök útjáig húzódó része a legfiatalabb, a közelmúltban jött létre az összeköttetés a Hősök útja és a Zöldfa utca között.¹⁰⁶

¹⁰⁶ ASBÓTH, 2004. 433-436 p.

III. ÖSSZEGZÉS

Szakedolgozatomban röviden ismertettem szülővárosom, Kalocsa kialakulásának történetét és kerestem a város utcaneveinek eredetét.

Eddigi tudásomat sok értékes ismerettel gyarapítottam a kutatásaim során. A város történetét a honfoglalástól a XIX. századig tekintetem át. A ma is létező földrajzi nevek mellett próbáltam felkutatni a már elavult, nem használt neveket is.

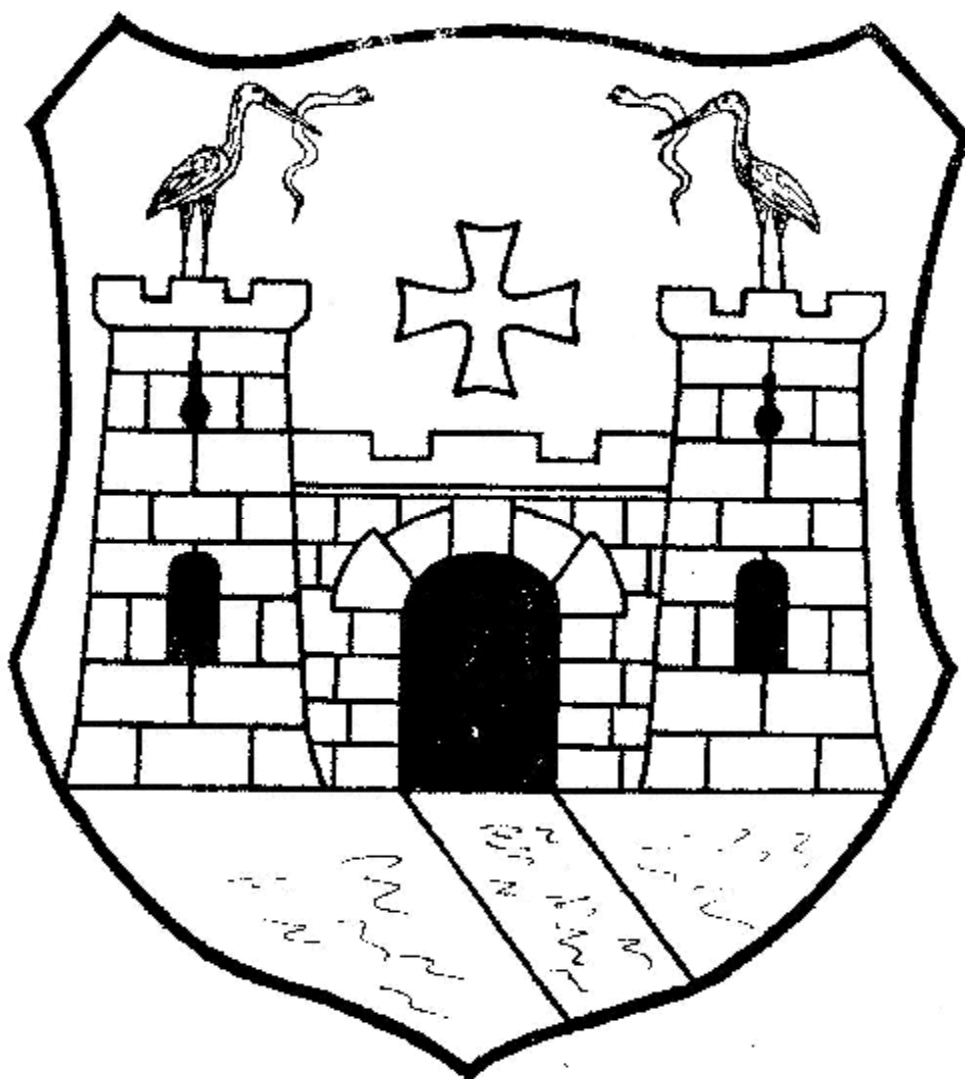
A szülőföld ismerete véleményem szerint nem csak számomra, hanem mindenki számára nagyon fontos. A város eredményes fejlődéséhez mindenki számára nélkülözhetetlen a város jelenének és múltjának ismerete, tanulmányozása is.

Pedagógiai szempontból is törekednünk kell arra, hogy a gyerekek minél előbb megismerkedjenek szülővárosukkal, saját településükkel. Az ilyen gyermekekből lesznek később azok a felnőttek, akik felelősséget éreznek lakóhelyük, környezetük iránt és munkájukkal azt a lehető legjobban próbálják gyarapítani.

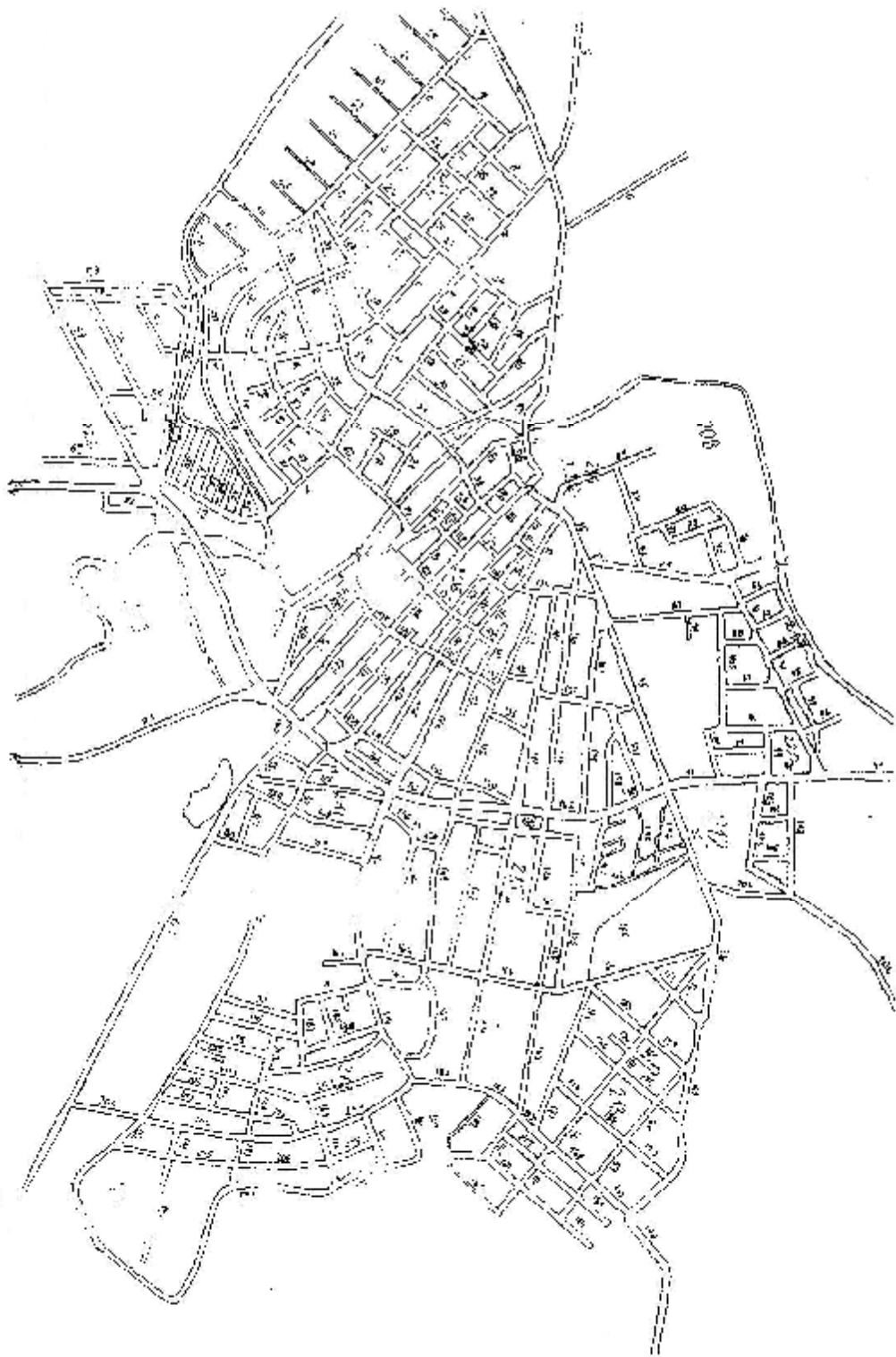
A szakdolgozat írása közben szerzett ismereteimet a későbbiek során remélem, jól tudom hasznosítani, mint tanító. Igyekszem a gyerekekkel minél jobban megismertetni a szülőföldjüket, lakóhelyüket. Felhívom a figyelmüket a kutatómunkára, az érdekességek után való kutatásra.

Végül szeretnék köszönetet mondani konzulens tanáromnak, *Dr. Dobos Gyulának*, a kalocsai könyvtár dolgozóinak és igazgatójának, valamint mindazoknak, akik segítettek a munkámban.

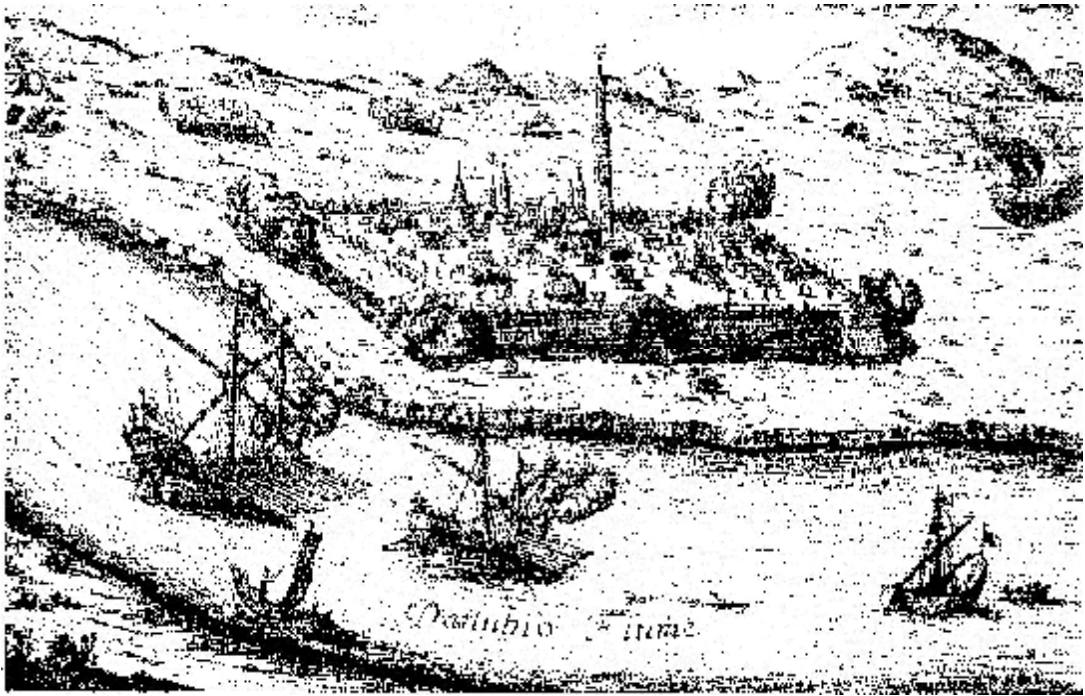
IV. MELLÉKLETEK

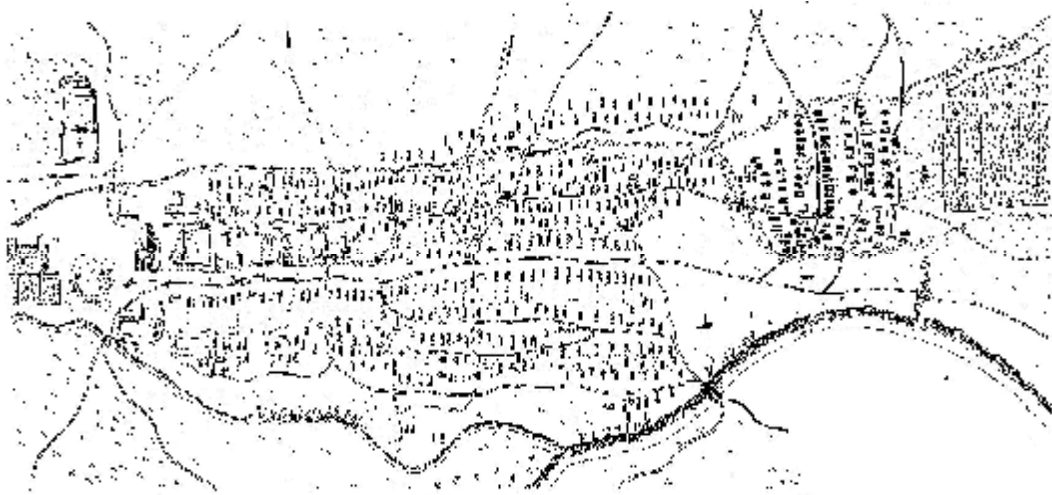
1. Kalocsa címere a XIX. század végén

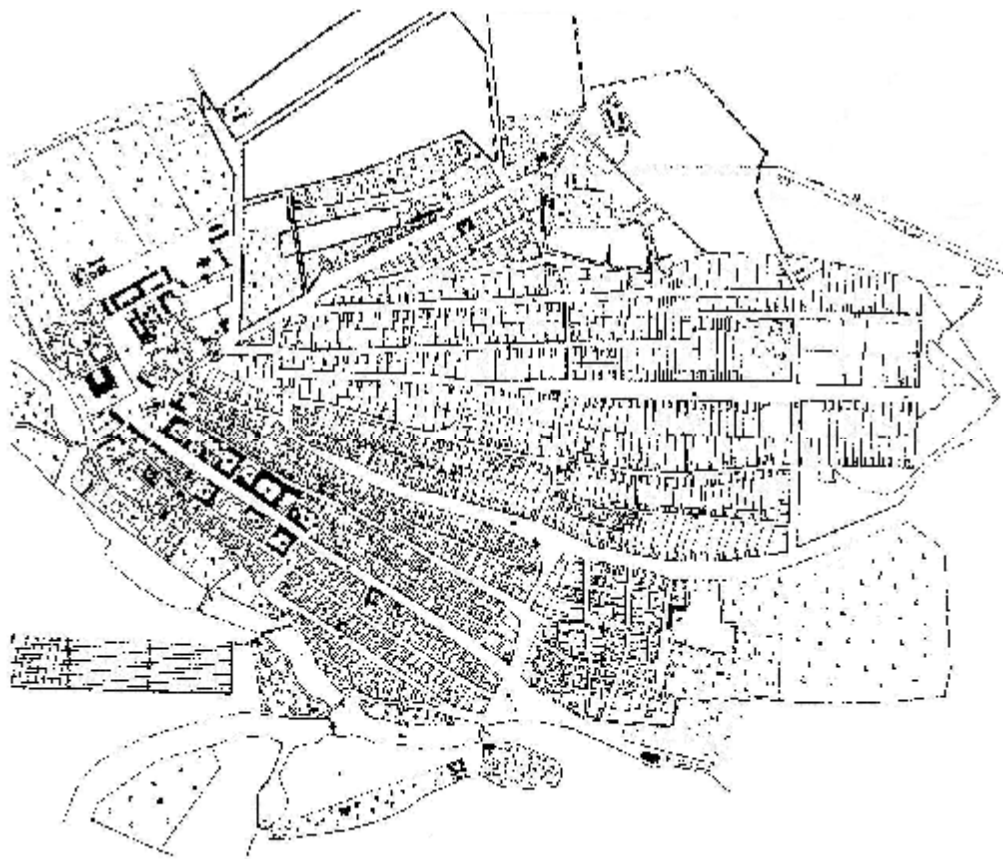
3. Utca nevek

4. Kalocsa látképe a 17. században

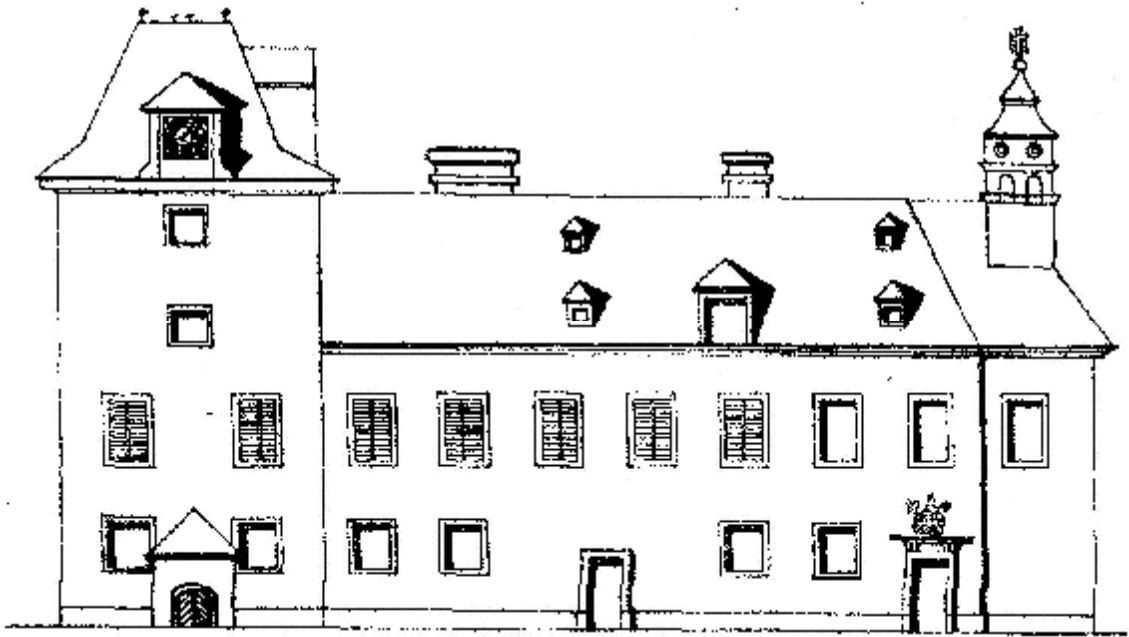
5. A vízfolyásokkal körülvelt Kalocsa utcái és házai 1772-ben

6. Kalocsa térképe 1881-ben

7. Kalocsa város térképe 1927-ből

8. Az érseki kastély homlokzata 1774-ben

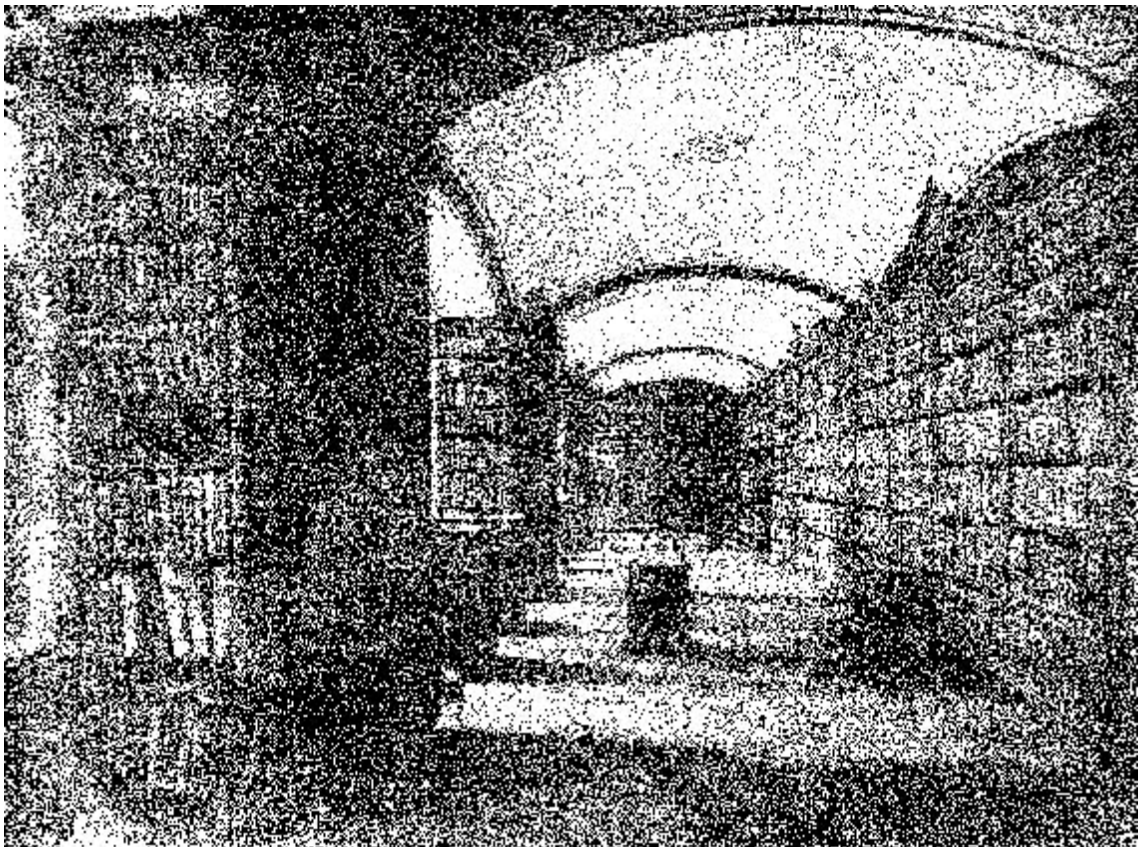
9. A Szentháromság tér és a Szent István király út torkolata az 1870-es évek végén

10. A Főszékesegyház az 1910-es években

11. Az Érseki palota a századfordulón

12. A Kalocsai Főszékesegyház Könyvtárának Patachich terme

13. Főszékesegyház

14. Érseki kastély

V. BIBLIOGRÁFIA

- ASBÓTH, 2004. = Asbóth Miklós: Kalocsa településtörténetének kialakulása és a kalocsai városrészek, közterületek nevének változásai Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Kecskemét, 2004. 464 p.
- DR. CZAJTÁNYI, 1971. = Dr. Czajtányi István: Katona István Társaság tanulmányai Kalocsáról Kalocsa, 1971. 321 p.
- MAGYAR, 2001. = Bárczi Géza: A magyar szókincs eredete Tinta Könyvkiadó Budapest, 2001. 188 p.
- NEVEK, 1967. = Kálmán Béla: A nevek világa Gondolat Kiadó Budapest, 1967. 252 p.
- RADNÓTI, 1984. = Réz Pál: Radnóti Miklós összes versei és versfordításai Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1984. 577 p.
- ROMSICS, 1999. = Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre Kalocsa, 1999. 256 p.
- SZÁLLÁSOK, 1975. = Bárth János: A kalocsai szállások településnéprajza Kalocsa Város Tanácsa, 1975. 176 p.

VI. KÉPJEGYZÉK

1. kép: Kalocsa címere a XIX. század végén
Dr. Czajtányi István: Katona István Társaság tanulmányai Kalocsáról
Kalocsa, 1971. 68 p.
2. kép: Kalocsa és vidéke
Dr. Czajtányi István: Katona István Társaság tanulmányai Kalocsáról
Kalocsa, 1971. 25 p.
3. kép: Kalocsa térképe
Asbóth Miklós: Kalocsa településtörténetének kialakulása és a kalocsai városrészek, közterületek nevének változásai Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Kecskemét, 2004. 466 p.
4. kép: Kalocsa látképe a 17. században
Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre
Kalocsa, 1999. 249 p.
5. kép: A vízfolyásokkal körülvett Kalocsa utcái és házai 1772-ben
Bárh János: A kalocsai szállások településnéprajza
Kalocsa Város Tanácsa 1975. 176 p.
6. kép: Kalocsa térképe 1881-ben
Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre
Kalocsa, 1999. 248 p.
7. kép: Kalocsa város térképe 1927-ből
Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre
Kalocsa, 1999. 250 p.
8. kép: Az érseki kastély homlokzata 1774-ben
Dr. Czajtányi István: Katona István Társaság tanulmányai Kalocsáról
Kalocsa, 1971. 73 p.
9. kép: A Szentháromság tér és a Szent István király út torkolata az 1870-es évek végén
Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre
Kalocsa, 1999. 25 p.
10. kép: A Főszékesegyház az 1910-es években
Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre
Kalocsa, 1999. 26 p.
11. kép: Az Érseki palota a századfordulón
Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre
Kalocsa, 1999. 29 p.
12. kép: A Kalocsai Főszékesegyház Könyvtárának Patachich terme
Romsics Imre: Kalocsa anno... Kalocsai Múzeumbarátok Köre
Kalocsa, 1999. 31 p.
13. kép: Főszékesegyház
www.kalocsa.hu

14. kép: Érseki kastély
www.kalocsa.hu